Aile Psikopatolojisi, Çocuktan Ebeveyne Şiddet ve Postmodern Bir Trend Olarak Sharenting

Family Psychopathology, Child-to-Parent Violence and Sharenting as a Postmodern Trend

Hülya AYHAN[a],
Erdinç ÖZTÜRK[a]

[a]İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE

Yazışma Adresi/*Correspondence:*
Hülya AYHAN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE
hulyaayhan85@gmail.com

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:
Ayhan H, Öztürk E. Aile psikopatolojisi, çocuktan ebeveyne şiddet ve postmodern bir trend olarak sharenting. Öztürk E, editör. Aile Psikopatolojisi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.40-66.

ÖZET Aile klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinde, çocuk gelişimi ve işlevselliği için en önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü aile, çocuğun ilk ve biçimlendirici sosyalleşme deneyimlerini aldığı yerdir ve çocuk büyüse bile ailesine ihtiyaç duymaya devam etmektedir. Çocuğun fiziksel, ruhsal ve duygusal gelişiminin sağlıklı olabilmesi için normal bir ailede büyümesi gereklidir. Ancak, ailenin kendisine has yapılanmasında ve fonksiyonlarında sorunlar olması aile için psikopatolojiyi beraberinde getirebilir. Ailenin yapısal örgütlenmesinin patolojik olması hem aile içi ilişkilerin hem de aile huzurunun bozulması anlamına geldiğinden gelişimsel ve ruhsal bozuklukların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Özellikle normal görünen ancak kendi içinde patolojik bir yapılanmaya sahip ailelerin kendi öz çocukları üzerindeki etkileri oldukça yıkıcıdır. Günümüz araştırmalarının bir sonucu olarak, aile içinde var olan ve psikopatoloji ile doğrudan ilişkili bazı faktörler belirlenmiştir. Bunlar, ebeveyn-çocuk ilişkisi, aile yapısı, bağlanma, ebeveynler arası çatışma ve boşanma, ebeveyn patolojisi ve çocuğa karşı kötü muameledir. Tüm bu faktörler birbirleri ile ilişki içindedir ve bütün aile sistemini derinden etkilemektedir. Aile üyelerinin, aile sisteminin birer yapı taşı olduğu düşünüldüğünde hem çocukların hem de ebeveynlerin ruh sağlığının bu etkenler ile ilişki içinde olduğu ve birbirleri ile de etkileşimde oldukları görülmektedir. Tarihsel süreçte, psikopatoloji ile ilgili çalışmalar patolojinin bir başka güç tarafından posesyon şeklinde ele geçirilme ya da bedendeki denge ve işlev bozukluğunun bir sonucu olarak değerlendirilmesinin ardından teori bazlı çalışmalar üretilmeye başlanmıştır. Teori bazlı bu çalışmalar alanyazında psikanalitik teori ile başlamakta, yapısal yaklaşım ve sistemsel yaklaşımla devam etmekte; kuşaklararası travma geçişi yaklaşımı ve psikotarihsel yaklaşım ile sürmektedir. Psikotarihsel yaklaşımda tanımlanan yardım edici ebeveynlik stilinin günümüzde arkadaş ebeveynlik stili ardında kötüye kullanımı da aile psikopatolojisinin bir konusunu oluşturmaktadır. Günümüzde, özellikle toplumsal yapıda ve aile yapısında ve çocuk yetiştirme stillerde meydana gelen değişimin bir sonucu olarak çocuktan ebeveyne şiddet ve çocuktan ebeveyne şiddetin en uç noktada görülebilecek formu olan parrisid, patrisid ve matrisid davranışları da aile içinde yaşanan travmatik yaşam olayları olmaları nedeniyle aile psikopatolojisinin konusu olmaktadır. Son olarak, postmodern dünyada yaygınlaşan ve bir ebeveyn tutumu olarak da değerlendirilebilen "sharenting" konusunun ele alınmasının da elzem olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile; psikopatoloji; aile psikopatolojisi; görünürde normal aile; çocuktan ebeveyne şiddet; parrisid; patrisid; matrisid; sharenting/paylaşan ebeveynlik; aile psikopatolojisine yaklaşımlar

ABSTRACT Family is accepted as one of the most important factors for child development and functionality in clinical psychology and psychiatry disciplines. Because the family is the place where the child receives their first and formative socialization experiences, and even as the child grows up, he/she continues to need his family. In order for the child's physical, mental and emotional development to be healthy, he/she must grow up in a normal family. However, problems in the family's own structuring and functions bring along psychopathology for the family. Since the structural organization of the family is pathological, it means the deterioration of both family relations and family peace, so the emergence of developmental and mental disorders is inevitable. Especially the effects of families that seem normal but have a pathological structure on their own children are quite devastating. As a result of today's research, some factors that exist within the family and directly related to psychopathology have been determined. These are parent-child relationship, family structure, attachment, parental conflict and divorce, parental pathology and child maltreatment. All these factors are interrelated and affect the whole family system profoundly. Considering that family members are the building blocks of the family system it is seen that the mental health of both children and parents is in a relationship with these factors and they also interact with each other. In the historical process, studies on psychopathology have begun to produce theory-based studies after the pathology has been evaluated as the possession by another power or the imbalance and dysfunction in the body. These theory-based studies start with the psychoanalytic theory in the literature and continue with the structural approach and systematic approach; and continue with the intergenerational approach to trauma transmission and the psychohistorical approach. The abuse of the helping child-rearing style defined in the psychohistorical approach behind friendly child-rearing style is also a subject of family psychopathology. Today, parricide, patricide and matricide behaviors, which can be seen at the most extreme form of violence from child to parent and child to parent violence as a result of changes in social and family structure and child-rearing styles, are the subject of family psychopathology because they are traumatic life events experienced in the family. Finally, it is considered essential to address the issue of "sharenting", which can be considered as the parental attitude that has become widespread in the postmodern world, is also considered essential.

Keywords: Family; psychopathology; family psychopathology; apparently normal family; child-to-parent violence; parricide; patricide; matricide; sharenting; family psychopathology approaches

Klinik psikoloji, psikiyatri ve psikotarih disiplinlerinde ailenin bir çocuğun gelişimi ve işlevselliğindeki rolü ile ilgili geçmişten günümüze olan uzamda bilimsel araştırmalar yapılmakta ve aile, çocuk için hayati önemi olan bir yapı olarak kabul edilmektedir. Hem kendine özgü ilişki dinamikleri bulunan hem de somut ve soyut her türlü aktarım misyonu olan ailenin mekanı ise evdir. Bu doğrultuda ev, hem çocuğun ilk ve biçimlendirici sosyalleşme deneyimlerini aldığı hem de normalliği ve psikopatolojiyi yaşantıladığı bir yerdir ki aslında ev, ebeveynlik tutumları kadar çocuk yetiştirme stillerinin de uygulandığı ve gelecek nesillere öğretildiği bir yaşam kadar bir var olma merkezidir.[1,2] Aile, yaş ilerledikçe çocuğun hayatının odağından belirli oranlarda çıkar ancak onun kuşatıcı özellik ve fonksiyonları hala yetişkin birey üzerinde etkilerini pozitif ya da negatif yönde göstermeyi sürdürür. Çocuk büyüdükçe temel bakım ihtiyaçlarını kendisi karşılasa da bağımsızlığı için ebeveynleriyle pazarlık yapmaya ve ailesini ev dışındaki yaşamın stresinden korunabileceği güvenli bir sığınak olarak kullanmaya devam etmektedir.[3] Yani, aile, yalnızca toplumun temel birimi değil aynı zamanda çocuğun bireysel, fiziksel ve zihinsel gelişimi için de önemli bir merkezdir. Aile, her üyesinin büyümesini etkiler ve sosyal sistemin normal işleyiş sürecinde önemli bir rol oynar. Bu bakımdan, her ailenin kendine has bir işleyişi ve yaşadığı çağa büyük oranda identik ya da nadiren zıt yönelimde olan bir çocuk yetiştirme stili bulunmaktadır.[4-6] Çocuk üzerinde üst düzeyde yoğun etkileri olan ailenin işlevselliği de bu bağlamda oldukça önemli hale gelmektedir. Sağlıklı/işlevsel/normal ailede yetişen çocukların sağlıksız/işlevsel olmayan/normal olmayan ailelerde yetişen çocuklarla benzer yetişkinlik örüntüleri sergilemesi beklenen bir sonuç değildir.[7] Dolayısıyla aile psikoterapilerinde ailenin işlevselliğinin ve çocuk yetiştirme stillerinin aile psikopatolojileri kapsamında değerlendirilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

AİLE KAVRAMININ OPERASYONEL TANIMLARI

Bireyler dünyaya yalnız bir yaşam sürmek üzere gelmezler ve sosyal bir oluşumun parçası olarak diğer insanlarla birlikte etkileşerek bir değişim ve gelişim gösterirler ki bu değişim ve gelişim, kuşaklararası eksende daha pozitif bir gelecek kurabilmek umuduyla hüküm sürmeye devam eder. Bu bağlamda, aile, bireylerin kendi kimliklerini, hayata ilişkin hedeflerini ve yaşama sevinçlerini keşfedebilmeleri için gerekli olan temel yapı olarak kabul edilmektedir. Ailenin bilimsel açıdan birden fazla ve farklı bakış açıları üzerinden yapılmış tanımları bulunmaktadır. Katı ve net bir aile tanımı; evlilik, soy bağı ya da evlat edinme yoluyla birbirine bağlanmış bireylerden oluşan bir yapı şeklinde yapılmaktadır. Bu tanıma göre aile üyeleri ortak bir yetişme ortamına sahiptirler ve aynı çatı altında yaşarlar. Aile üyeleri, aile içindeki belirlenmiş rolleri üzerinden (örn; eş, anne ve baba, çocuk, vb.) birbirleriyle etkileşimde bulunur ve iletişim kurarlar. Bireyler, aile, toplum, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiler değişken ve karmaşık olmakla beraber bir yapı olarak aile tüm toplumlarda belirli ortak özelliklere sahiptir.[8] Aile ortak bir kültür sürdürür; ancak bu kültürü kendi dinamiklerine has bir şekilde tanımlar ve uygular. İlk tanımdaki kadar katı olmayan bir aile tanımı ise, yaşamlarının önemli dönemlerinde birlikte yaşayan ve biyolojik, sosyal veya psikolojik ilişkilerle birbirine bağlı olan bireylerden oluşan bir yapı olarak değerlendirilebilir.[9]

Aileyi tanımlamaya ilişkin diğer bir bakış açısı ise; ailede işlevselliği merkeze alır. Bu tanıma göre bir ailenin "aile" olarak kabul edilebilmesi için karşılaması gereken bazı kriterler vardır. Bunlar, kaynakların temini, beslenme ve destek, yaşam becerileri geliştirme, aile sisteminin sürdürülmesi ve yönetimi ile ebeveynlerin uyumudur. Kaynakların temini, aile üyelerinin tümü için para, yiyecek, giyecek ve barınak gibi ihtiyaçların sağlanmasıdır. Beslenme ve destek, aile üyelerinin fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra sıcaklık ve güven ihtiyaçlarının da karşılanmasıdır. Okulda kötü bir gün geçiren çocuğun ebeveyni tarafından rahatlatılması ya da sevilen birinin kaybının ardından aile üyelerinin birbirlerini desteklemesi bu kritere örnek olarak verilebilir. Yaşam becerileri geliştirme ise aile üyelerinin fiziksel, duygusal, eğitimsel ve sosyal gelişiminin desteklenmesidir. Çocuğun derslerinde başarılı olması için ebeveyni tarafından desteklenmesi ya da kariyer planlamasında çocuğunun istek ve ihtiyaçlarını gözeten bir ebeveyn örnek gösterilebilir. Aile sistemlerinin sürdürülmesi ve yönetilmesi, liderlik, karar verme, aile finansmanını idare etme, geniş aile, arkadaşlar ve komşularla ilişkileri uygun bir şekilde sürdürme, ailedeki disiplini sürdürme ve davranış standartlarını uygulama konularını kapsamaktadır. Ebeveynlerin uyumu ise evlilik ilişkisi için en önemli etkenlerden biridir ve her iki tarafın ihtiyaçlarının karşılandığı bir yapının olması gerekmektedir.[10]

Sağlıklı bir ailede, aile üyelerinin karakterlerine ve ilgi alanlarına ilişkin duygusal anlatımlarına izin verilir ve bunların tümü kabul görür. Aile içinde kurallar açık ve tutarlıdır ve aile üyeleri arasındaki sınırlara saygı duyulur. Ayrıca, aile üyeleri birbirlerine saygılı davranırlar ve bireysel ihtiyaçların karşılanması için gerekli esneklik oluşturulur. Ailenin tüm üyeleri kendilerini güvende hissederler, duygusal, fiziksel, sözlü ya da cinsel taciz korkuları yoktur. Bunlara ek olarak, ebeveynler çocuklarına bakım verirler ve aile üyelerine verilen sorumluluklar yaş-

larına uygun, esnektir ve ebeveynler hata yapılması durumunda affedicidirler. Son olarak ise, bu ailelerde mükemmel olma arayışı yoktur hatta mükemmellik gerçekçi bir beklenti olarak değerlendirilmez.[7] Sağlıklı bir gelişim için gerekli olan koşulları sağlayamayan ailelerde işlevsel bozukluklar ve dissosiyatif reaksiyonlar hatta travma ile ilişkili psikopatolojiler görülebilmektedir.[1] Psikoterapilerde bu bağlamda bireyin yakın ilişki dinamiklerinin hem bireysel psikopatoloji hem de aile psikopatolojisi açılarından değerlendirilmesi son derece önemlidir.

PSİKOPATOLOJİ VE AİLE PSİKOPATOLOJİSİ

Psikopatoloji, klinik psikoloji ve psikiyatri uygulamalarında davranışsal, kişilerarası, duygusal, bilişsel ve psikolojik işlevler bakımından kendisini gösteren bir anormallik, bir işlev bozukluğu ya da bir ruhsal bozukluk olarak tanımlanmaktadır.[9] Yaşanan durumun psikopatoloji olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle davranışın toplumsal normları ihlal etmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu tip durumların genel nüfusun içinde oldukça seyrek düzeyde görülmesi beklenir. Diğer bir özellik ise bu psikopatolojinin kişisel rahatsızlığa neden olmasıdır. Yani, var olan davranış büyük bir rahatsızlık hissi ve ıstıraba neden olmalıdır. Aynı zamanda, kişide yeti yitimine (disability) ya da işlev bozukluğuna neden olması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, kişinin yaşam alanlarında (iş, aile, okul, kişilerarası ilişkiler gibi) işlev bozukluğuna neden olması gerekmektedir. Son olarak da çevresel stres kaynaklarına beklenmedik tepkiler verilmesi gerekmektedir. Maddi sorunu olmayan ya da olma ihtimali düşük olan bir kişinin mali durumu ile ilgili olarak sürekli ve yoğun kaygı hissetmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Söz konusu psikopatoloji olduğunda bu özelliklerin birden fazlası bir araya gelmektedir.[11] DSM-5'e göre ise psikopatoloji, hem psikoloji veya biyoloji ile ilgili sistemlerde hem de gelişimsel süreçlerdeki işlevsellikte kesintilere yol açan, bireyin biliş, duygu düzenlemesi ve davranışlarında belirgin bir bozukluk olarak tanımlanmıştır. Bu duruma ek olarak bireyde belirgin bir sıkıntı ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda veya önemli başka işlevsellik alanlarında bozulma görülmelidir.[12]

Aile psikopatolojisi ise, psikopatoloji kavramı ile doğrudan ilişkili ancak farklı bakış açıları üzerinden yine farklı değerlendirilmiş olan bir kavramdır. İlk olarak aile psikopatolojisi, ruh sağlığı üzerinde etkisi olan ve aileye ait çeşitli risk durumlarını (örneğin, işlevsiz aile yapısı, işlevsiz aile işleyişi ve iletişim kalıpları) ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ailenin patolojik yapısı aile ortamının dengesinde sorunlar yaratmakta ve bunun sonucunda psikopatoloji ortaya çıkmaktadır. Aile psikopatolojisi, aile bireyleri için hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemlerinde psikopatoloji göstermeleri açısından belirli bir riski temsil etmektedir.[13] Ailenin işlevselliği bakış açısıyla yapılan değerlendirmeye göre ise, işlevselliği bozulmuş ailelerde aile üyelerine karşı empati, saygı ve sınır eksikliği mevcuttur. Aile üyelerinin mahremiyeti izinsiz olarak ihlal edilir. Aile ortamında aşırı düzeyde çatışma ve düşmanlık söz konusudur. Aile üyelerinin rolleri ile ilgili sürekli bir karmaşa hâkimdir. Hem ebeveynlerin hem de çocukların rolleri sürekli olarak değişir. Aile dışında var olan sınırlı arkadaşlıklar ve ilişkiler aileyi izole bir yaşama hapseder. Ailenin inanç sisteminde aşırı gizlilik, inkâr ve katı kurallar bulunur.

Ayrıca, aile üyelerinden gerçekçi olmayan beklentiler (ebeveynlerin çocukların becerilerinin, yeteneklerinin ve gelişimlerinin üstünde beklentileri) ve mükemmeliyetçilik arayışı mevcuttur. Ailede duygusal, sözlü taciz, alaycı davranışlar görülür ve aile üyeleri sürekli olarak birbirlerini suçlar. Bu ailelerde çocukların kendi fikirlerine sahip olmasına izin verilmez ve hatta üzüntü ve mutluluk gibi duygular da kabul görmez. Yani, iletişim ve duygular boğulmuş durumdadır. Bunlara ek olarak, ebeveynler, çocukları birbirlerinden intikam almak için kullanırlar. Son olarak, aile içinde sevgi koşulludur ve patolojik bir destek örüntüsü mevcuttur. Bu özelliklerin bir araya gelmesi ile kronik çatışmanın, patolojik bir ev ortamının ve duygusal olarak uzak bir atmosferin olduğu bir aile yapısı ortaya çıkar.[7] Buradaki temel dinamik, psikopatolojinin aile yapısını bozmasından ziyade ailenin varoluşsal olarak patolojik bir yapıda olmasıdır. Öztürk'ün ifade ettiği gibi aile içinde ebeveynlerin çocuğa kötü muamelesi, ihmal ve istismarı bir psikopatolojinin sonucu olarak ortaya çıkmamakta var olan patolojik ya da duygusal kaoslarla beslenen disfonksiyonel aile yapısının ve buna bağlı olan empatiden uzak şiddet yönelimli yanlış çocuk yetiştirme tarzlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.[1]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNİN TEMEL BİLEŞENLERİ

Dünyanın bütün toplumlarında aile, çocuk için öğrenmenin ve sosyalleşmenin başladığı yerdir ve ayrıca insan gelişiminin tüm yönleri için kritik öneme sahip bir yapı olarak kabul edilmektedir. Birey ailesinden duygusal, finansal, zihinsel, gelişimsel alanlarda destek alır ve karşısına çıkan sorunlarla baş ederken de ailenin tüm üyelerinden yardım alır. Ruhsal bozukluklar ve psikopatoloji ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar, ailenin ruhsal bozuklukların gelişimine önemli ölçüde etkide bulunduğunu göstermektedir. Özellikle son on yılda ailenin ruhsal bozuklukların gelişiminde

nedensel bir rolü olduğu görüşü güç kazanmaktadır.[14] Aile, aile yapısı ve dinamikleri üzerine klinik araştırmalar ve çalışmalar 1940'larda sosyal bilimcilerin çalışmalarıyla başlamıştır. Bu çalışmalardan ruhsal bozuklukların gelişiminde ailenin çok önemli bir role sahip olduğu, bu bozuklukların aile psikopatolojisi ya da aile içinde kurulan disfonksiyonel iletişim ya da kişilerarası ilişkilerde işlev bozukluğu sonucunda geliştiği yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Temelde aile içindeki bir kişi etkileniyor gibi görünse de (psikopatolojik belirtiler gibi) aslında içe dönük ve kişilerarası ruhsal sorunlar nedeniyle tüm ailenin etkilendiği ve mevcut durumu etkilediği kabul edilmektedir.[14] Daha net bir ifadeyle Öztürk'e göre, kronik çocukluk çağı travmaları ve empatiden uzak şiddet odaklı yanlış çocuk yetiştirme stillerinin etkisiyle çocukta oluşan psikopatoloji, ailenin bütününde olan psikopatoloji ile identiktir.[1]

Aile psikopatolojisinin hem oluşumunda hem de seyrindeki temel bileşenler, genellikle birlikte fonksiyon göstererek aile sistemi içerisindeki bütün bireyler üzerinde belirli oranlarda negatif ve kuşatıcı psikolojik etkiler gerçekleştirmeye devam ederler. En temel psikopatolojilerin oluştuğu yer ailedir ve disfonksiyonel aileler, kendi çocuklarını hem travmatize ederler hem de onları aile dışı diğer travmalara karşı koruyamazlar. Yani, psikopatolojiler birdenbire ortaya çıkmaz; aile dinamiklerinin önemli rol oynadığı disfonksiyonel ya da kriminojen bir aile düzeni içinde dissosiyatif savunmalarla gelişirler.[1,2,9] Bu bağlamda hem çocuğa ait özellikler hem ebeveynlere ait özellikler hem aile içindeki kişilerarası ilişkiler hem de ailenin işlevselliği önemli rol oynamaktadır.[3,9,15-18] "Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki", "aile yapısı", "bağlanma/güvensiz bağlanma", "ebeveynler arası çatışma ve buna bağlı olarak boşanma", "ebeveyn(ler)deki psikopatoloji" ve "çocuğa kötü muamele" aile psikopatolojisinin temel bileşenleridir.[9,19-21] Aşağıda aile psikopatolojisinin bu temel bileşenleri alt başlıklar halinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ

Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden ilki "yanlış" ebeveyn-çocuk ilişkileridir. Yanlış ebeveyn-çocuk ilişkileri disfonksiyonel ailelerin en belirgin karakteristiğidir. Patolojize edici ve duygusal kriz odaklı bu ilişki dinamikleri, çocukların ruhsal entegrasyonları üzerinde kesintiler yaratır ve onlar tarafından travmatize edici olumsuz yaşam deneyimleri olarak algılanır. Bu ilişki stilleri ya da ilişki moodları; reddetme, aşırı koruma ve kısıtlayıcılık, aşırı izin verme ve hoşgörü, gerçekçi olmayan talepler, hatalı disiplin ve son olarak istenmeyen ebeveynlik modelleri olarak sınıflandırılmaktadır.[1,9]

Reddetme; fiziksel ihmal, sevgi ve şefkat yokluğu, çocuğun faaliyetlerine ve başarılarına ilgisizlik, çocukla zaman geçirmede başarısızlık ve onun haklarına ve kendisini bir birey olarak hissetmesine saygı gösterilmemesi şeklinde ortaya çıkar. Bazı durumlarda acımasız ve istismarcı muameleyi de kapsar. Ebeveynin çocuğu reddetmesi, çocukta düşük benlik saygısına, güvensizlik ve yetersizlik duygularının yaşanmasına, dissosiyatif reaksiyonlara, vicdani gelişimde küntlüğe ve genel entelektüel gelişimde geriliğe, saldırganlıkta artışa, sevgisizliğe, sevgiyi vermede ve almada yetersizliğe neden olmaktadır. Soğuk ve reddeden annelerin çocuklarında ısrarcı yatak ıslatma, saldırganlık ve yavaş vicdan gelişimi bildirilmektedir. Ebeveyn tarafından reddedilme, çocuğun entelektüel gelişimi ve işleyişi üzerinde genel engelleyici ve baskılayıcı bir etkiye sahiptir.[1,22]

Diğer taraftan bakım verenin aşırı korumacı olması, çocuğun büyümesinin ve gelişiminin tıkanmasına neden olmaktadır. Aşırı korumacı bakım veren (çoğunlukla anne), çocukları sürekli gözetim altında tutar, ortaya çıkabilecek en ufak bir riskten bile onları korur, gereğinden fazla giydirip ilaç verir ve en ufak fırsatta onlar adına kararlar alır. Bu tür çocuk yetiştirme stilleri, annenin çocukla temas ederek psikolojik açıdan tatmin olmaya çalıştığı telafi edici bir davranış türünü temsil etmektedir. Aşırı korumacı tutuma maruz kalan çocuklar gerçeklikle mücadele etmek ve bu duruma uyum sağlamak adına temel becerileri geliştirmek için gereken fırsatlardan yoksun şekilde büyürler. Bu nedenle çocuklar, aşırı endişeli veya aşırı düzeyde korkuları olan bireyler haline gelirler. Rollerin ve standartların katı bir şekilde uygulanması, çocuğa kendi yolunu geliştirmesi için çok az özerklik veya özgürlük verir. Bu tipte bir ilişki, çocuğun sosyal becerilerine engel olabilirken aynı zamanda korku, bağımlılık, boğun eğme (itaatkârlık), duygularını bastırma ve entelektüel gelişiminin körelmesine de neden olabilir.[9,22]

Aşırı izin verme ve hoşgörü ise, ebeveynlerden biri ya da her ikisinin çocuğun en ufak taleplerini bile yerine getirmesi şeklinde kendisini göstermektedir. Bunun sonucunda, çocuk için arzu edilen davranış standartlarını ona öğretip ödüllendirmede başarısız olurlar. Aşırı hoşgörülü ebeveynlerin çocukları şımarık, bencil, düşüncesiz ve talepkar bir yapıda olurlar. Aile içerisinde aşırı hoşgörü ve düşük cezalandırma, antisosyal ve saldırgan davranışla pozitif yönde ilişki göstermektedir. Temel amaçları insanları kendi çıkarları için kullanmak olan bu çocuklar, kişilerarası ilişkiye görünürde kolay katılım sağlarlar.[9] Öztürk, aşırı izin verme ve hoşgörünün en uç formu olarak şımartılmanın çocuk ve ergenlerin ruhsal entegrasyonları üzerinde ke-

sintilere ve dissosiyatif reaksiyonlara neden olduğunu önemle vurgulamaktadır.[1,2]

Bazı ebeveynler, gerçekçi olmayan yüksek standartlardaki beklentileri nedeni ile çocuklarına aşırı baskı uygular. Çocuk için sürekli bir baskı altında olmak, kendileşme veya bağımsız bir kişi olarak gelişim göstermesi için ona çok az alan bırakır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin bu şekilde kurulduğu bir ailede, çocuk ne kadar uğraşırsa uğraşsın ebeveynlerinin gözünde ve nihayetinde kendi gözünde başarısız olur. Bu durum, çocukta acıya, hayal kırıklığına ve kendini değersizleştirmeye yol açar. Bu tip ebeveynler genellikle çocuklarının yeteneklerini ve mizacını dikkate almazlar.[9] Diğer yandan, bazı ebeveynlerin talepleri de gerçekçi olamayacak şekilde çocuğun kapasitesinin çok altındadır. Bazı ebeveynler dissosiyatif bir tutumla, sorunlardan uzak durduğu ve kendilerini rahatsız etmedikleri sürece çocuklarının ne yaptığını umursamazlar. Bu tür ebeveynlerin çocuklarının hem başarı hem de benlik saygısı önemli ölçüde daha düşüktür. Bu nedenle, gerçekçi olmayan taleplerin, çok yüksek, çok düşük veya çarpık ve katı olması, psikopatolojik gelişime ve uyumsuzluğa neden olabilecek önemli bir etkendir.[1,9]

Tutarsız disiplin yöntemleri, çocuğun davranışlarını yönlendirmek için istikrarlı değerler oluşturmasını zorlaştırır. Bunun sonucunda, çocuklar genellikle cezaya ve saldırgan davranışlarının azalmasına karşı daha dirençli hale gelirler. Bu eğilimde olan ebeveynler yaptıkları değişken oranlı disiplin yöntemlerinin öz çocukları üzerindeki negatif doğalı olumsuz ruhsal etkilerini çoğu zaman kendisi ile ilişkilendiremezler ve bu döngüyü engelleyemezler. Engellenemeyen bu döngü ise aile atmosferinde yaşanan büyük açmazların, dissosiyatif yaşantıların, depresif eğilimlerin ve duygusal gelgitlerin en temel nedenlerini oluşturur. Disfonksiyonel aileler kadar kriminojen ailelerin de en güçlü silahı tutarsız disiplin yöntemleridir. Tutarsız disiplin yöntemleri ile büyütülen çocukların daha sonraki ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde suç ve suç davranışları arasında yüksek bir korelasyon bulunmaktadır.[1,2,9]

Son olarak, istenmeyen ebeveynlik modellerinin de çocukta işlevselliğin bozulması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu varsayım öğrenme teorisi etrafında şekillenmektedir. Çocuklar ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleme ve taklit etme eğiliminde olduklarından, bu ebeveyn davranışlarının; onların algılamaları, düşünmeleri, hissetmeleri veya eylemleri üzerinde hem yararlı hem de zararlı etkileri olabilmektedir. Eğer ebeveynler, değişken gerçeklik ve değer algısına sahiplerse istenmeyen rol modelleri haline gelirler. Duygusal olarak rahatsız veya uyuşturucu bağımlısı ya da başka şekilde uyumsuz olan bir ebeveyn de istenmeyen bir rol model olarak hizmet edebilir ve annedeki bu nevrotik davranış örüntüleri kendi çocuklarının aşırı endişeli ve nevrotik olmalarına yol açabilir. İstenmeyen ebeveyn modeli ruhsal bozuklukların, suç ve diğer uyumsuz davranış biçimlerinin ailelerde görülmesinin önemli bir nedenidir.[9]

Das ve Prakash yaptıkları çalışmada kabul, konsantrasyon ve kaçınma olmak üzere üç tür ebeveyn tutumu ile çocuklardaki psikopatoloji arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.[19] Kabul ebeveyn tutumu, hem ebeveynin çocuğunu ailenin tam bir üyesi olarak benimsemesidir hem de onun belirli bir derecede bağımsızlık ihtiyacına ve sorumluluk üstlenme kapasitesine sahip olduğunu kabul etmesidir. Çocuklarına karşı böyle kabullenici bir tutum sergileyen ebeveynler ne tamamen çocuklarına yoğunlaşırlar ne de onları görmezden gelip potansiyellerini en iyi şekilde gerçekleştirmeleri için teşvik ederler. Konsantrasyon ebeveyn tutumu, ebeveynin çocuğu yönlendirmek ve kontrol etmek için aşırı miktarda zaman ve enerji ayırması, ondan kapasitesinin ötesinde beklentileri olması ve bu beklentilerin gerçekleşmesi için çocuğa yüklenerek ve çevreyi keşfetme çabalarını engelleyerek aşırı korumacı bir tutum sergilemesidir. Kaçınma ebeveyn tutumu ise, ebeveynin çocuğa verilecek sevgi ve şefkati inkâr ederek onu ihmal etmesi veya reddetmesi ve ayrıca çocukla çok az zaman geçirmesidir. Bu tip ebeveynler çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamaz ve onu açık bir şekilde istismar eder.[19] Kabullenici tutum ve konsantrasyon ile psikopatoloji arasında bir ilişki görülmezken kaçınma ve psikopatoloji arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Yani, çocuklar ebeveynlerinden sevgi ve şefkat alamadıklarında ve ebeveynleri tarafından reddedildiklerinde psikopatoloji geliştirme ihtimalleri oldukça yüksektir.[19]

Klinik çalışmalarda, yetersiz ebeveynlik uygulamaları ve bozuk ebeveyn-bebek ilişkilerinin, devam eden yıllarda erken dönem yetiştirme stili kaynaklı psikopatolojiyi beraberinde getirdiği net olarak görülmektedir.[23] Örneğin, beslenme etkileşimleri sırasında bebeğin ihtiyaçlarına yönelik olumsuz annelik gösterilmesi okul öncesi dönemde, birinci sınıfta ve yetişkinlikte dışsallaştırılmış bozuklukların görülmesiyle ilişkilendirilmiştir.[24] Tutarsız ebeveynlik davranışları, sınırların olmaması ve ilk yıllarda ebeveyn eleştirisinin yanı sıra onların aşırı veya yetersiz kontrolü, benzer şekilde çocuklar arasında yıkıcı davranışların ortaya çıkması ve devam etmesiyle bağlantılıdır.[25] Genel bir değerlendirme yapacak olursak; ebeveyn ve çocuk arasında kurulan ilişki, normal ve normal olmayan gelişimi yordayan oldukça önemli bir etkendir.[19] Dolayısıyla bu ilişkinin

kurulma şekli, kalitesi ve yapısı psikopatoloji gelişimi için de son derece temel ve öncül sonuçlar barındırmaktadır.

AİLE YAPISI

Aile psikopatolojisinin temel bileşenleri ile ilgili olarak yapılan güncel araştırmalar, genel aile ortamının yanı sıra ebeveyn-çocuk ilişkilerinin dinamiklerinin de çocuğun bakım verenlerinden biri veya her ikisi ile olan uyumsuz davranışlarını teşvik edebileceğini ortaya koymuştur. Psikopatolojinin oluşumunda aile yapıları, en önemli iç sistem olarak devreye girmektedir. Çocukların gelişimleri üzerinde zararlı etkileri olan aile türleri yetersiz aile, tutarsız aile, antisosyal aile, dağılmış aile ve uyumsuz aile olarak sınıflandırılmıştır.[1,9] Yetersiz aile tipi günlük yaşamın olağan sorunları ile baş edememe ile karakterizedir ve aile bireylerinin ihtiyaçlarının karşılanması için fiziksel ve psikolojik kaynaklardan yoksundur. Bu tip aileler çocuklarına yeterli düzeyde güvenlik duygusunu veremez ya da hayatta kalmak için gereken temel becerileri geliştirmelerinde onlara rehberlik edemez.[9]

İkinci tip olan tutarsız ailenin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar, kendi ruhsal dengesini korumak için mücadele eden ve çocuğa gereken sevgiyi ve rehberliği veremeyen ebeveynlerin varlığı, çocuğun disfonksiyonel ebeveyn modellerine maruz kalması ve sürekli olarak onların ebeveynlerin duygusal çatışmalarına dahil edilmesidir. Bu tip aileler çocuğun temel güvenlik ihtiyacı için bir tehdit haline gelmekte ve çocuğun kendisini en güvende hissedeceği yeri yani evini elinden almaktadır. Bu bağlamda, tutarsız ailelerin çocuklarında yüksek oranda depresif ve dissosiyatif reaksiyonlar yönelimli psikolojik rahatsızlıklar görülmektedir.[1,9]

Antisosyal aile ise, toplum tarafından kabul görmeyen değerleri benimseyen aileler olarak tanımlanmaktadır. Bu tip ailelerde ebeveynler, toplumun standartlarını ve çıkarlarını büyük ölçüde ihlal eden davranışları açıktan veya gizlice sergilerler ve bu yolla çocuğa yanlış rol model olurlar. Bu ailelerde çocuklar, sahtekârlık, aldatma ve diğer istenmeyen davranış kalıplarına maruz kalabilir ve ebeveynlerinin bu davranış ve tutumlarını taklit edebilirler. Antisosyal ailede yetişen çocukların sosyal etkileşimleri sığ ve manipülatiftir. Ebeveynden çocuğa olan uzamda psikopatoloji geçişleri olan bu aile yapısında yetişip anne ve babalarının olumsuz davranış paternlerini fark edip onaylamayan bireyler ise yetişkinliklerinde görece daha normal bir ruhsal yapıda olabilmektedirler.[1,9]

Dağılmış aileler ise, ölüm, boşanma, ayrılık veya başka bir olay nedeniyle ebeveynlerden en az birinin olmadığı ailelerdir. Dağılmış aile yapısı ebeveynlerce yönetilemediğinde, çocuklar ve ergenler üzerinde dissosiye edici ruhsal etkiler görülmesine neden olabilmektedir. Bir dizi çalışma, boşanmanın bir çocuk üzerindeki travmatik etkilerini göstermekle birlikte özellikle güvensizlik ve reddedilme duygularının ve birbiriyle çelişen bağlılıkların yaşanmasının bu travmatik etkiyi şiddetlendirdiği de vurgulanmaktadır. Bu tip ailelerden gelen çocuklarda özellikle ergenlik dönemi ile birlikte öfke, suçluluk ve diğer uyumsuz davranışlar çok daha yüksek düzeyde görülmektedir.[1,9,20]

Son olarak, uyumsuz aile ise ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin de ilişkiden tatmin olmadığı, bunaltılarının veya hayal kırıklıklarının diğer kişiyi öfkelendirmek için kasıtlı olarak "dırdırlanmak" veya "başının etini yemek" gibi düşmanca yollarla ifade edildiği ailedir. Bu tip uyumsuz ilişkilerin hem yetişkin hem de çocuklar üzerindeki etkilerinin sinir bozucu, incitici ve genellikle patojenik olduğu görülmektedir.[9] Kumar ve Tiwari tarafından sınıflandırılan bu olumsuz aile yapılarının tümü aile içinde gelişen psikopatoloji ile ilişkili bulunmuştur. Daha genel anlamda, işlevsel olmayan aile yapısı oluşturduğu olumsuz ortamla birlikte psikopatolojinin gelişmesi için uygun bir zemin sağlamaktadır.[9]

Aile yapısının sınıflandırılmasına ilişkin bir başka yaklaşım ise aileyi geleneksel ve geleneksel olmayan olmak üzere iki alt tipe ayırmıştır. Geleneksel aileler anne ve babanın olduğu aileler olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda artan boşanma oranlarının bir sonucu olarak aile yapısında köklü değişimler meydana gelmiş ve tek ebeveynli ailelerin sayısı hızla artmıştır. Bu tip aileler, yapısal olarak geleneksel olmayan aile olarak kabul edilmiştir.[26] Geleneksel ailelerdeki çocuklarla karşılaştırıldığında, geleneksel olmayan ailelerdeki çocukların; okuma, sözlü ve matematiksel beceriler ile akademik başarı göstermede daha zayıf bir performans gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca, geleneksel olmayan ailelerde büyüyen çocukların sosyo-duygusal gelişimde geri kaldıkları ve yüksek oranda içselleştirilmiş veya dışsallaştırılmış psikolojik belirtilerle ilişkili işlev bozukluğuna sahip oldukları görülmüştür.[27] Çocukta işlev bozukluğu, sadece aile yapısının bir sonucu değil bu yapının değişmesi ile birlikte meydana gelen diğer değişimlerin de sonucudur. Örneğin, yoksulluk, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olması ve onların ruh sağlığındaki sorunlar, aile yapısının parçalanmasının öncülleri olarak kabul edilebilir. Çocuğun ebeveynlerin ayrılığı sırasındaki çatışmalara tanık olması ya da boşanma sonrası çocukla ilgili yapılan yasal ve bakım verme konularındaki düzenlemelerin yetersiz kalması gibi durumlar da çocuktaki psikopatolojiyi yordayabilir.[28]

Psikoterapilerde ya da klinik uygulamalarda aile yapısı ve psikopatoloji etkileşiminde, "ters nedensellik" süreci de ihmal edilmemelidir. Yani, çocukta var olan ruh sağlığı sorunu önce ebeveynlik becerilerini ve sonrasında da ebeveynin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Ruhsal sağlık problemi olan bir çocuğa ebeveynlik yapmak, bakım vermek ve bu çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak bakım veren için sağlıklı bir çocuğa ebeveynlik yapmaktan daha zorlayıcı olabilmektedir. Ebeveynin kendisinin psikolojik sorunu olmasa bile psikiyatrik bozukluk tanısı alan bir çocukla başa çıkmaya çalışmak, bakım verende stres düzeyinin artmasına, partnerler arasında çatışmaların yaşanmasına ve bunun sonucunda da ailenin parçalanmasına yol açabilir.[29] Ve yine parçalanan ailenin getirdiği zorluklar zaten psikolojik sorunları olan çocuklarda semptomların şiddetlenmesine ve ebeveynlerde de psikopatoloji riskinin artmasına neden olabilmektedir.[29] Yaşanan durumunun özeti Şekil 1'de gösterilmektedir.

Diğer bir yapısal yaklaşım ise Öztürk ve Şar tarafından geliştirilmiştir.[30] Bu bakış açısına göre psikopatoloji ile ilişkili üç tip aile modeli vardır. Bunlardan ilki normal aile modeli olarak adlandırılmıştır ve psikiyatrik tanısı olmayan normal bireylerden oluşur. İkincisi görünürde normal aile modelinden oluşur. Üçüncüsü ise patolojik aile modeli olarak adlandırılmış olup bu modelde neredeyse tüm aile üyelerinin en az bir psikiyatrik tanısı vardır. Görünürde normal aile, yanlış çocuk yetiştirme stili olarak fonksiyon görmektedir ve çocukluk çağı travmalarına neden olan kendi içerisinde tutarlı ancak sağlıksız ve patolojik bir yapılanmaya sahiptir. Bu yapı köklerini kuşaklararası bir tarihten almaktadır. Görünürde normal ailelerde yetişen çocuklar ebeveynlerinden öğrendikleri ve farkında bile olmadan kendi çocuklarına uyguladıkları psikopatojen dinamiklerle karakterizedir. Öztürk'e göre, görünürde normal aile yanlış çocuk yetiştirme stillerini bir cezalandırma yöntemi olarak kullanmakta ve aslında travmatize edilmiş aile üyesi hem kendi ailesi hem de diğerleri tarafından "hasta" olarak etiketlenip kontrol edilmektedir.[1,5,30]

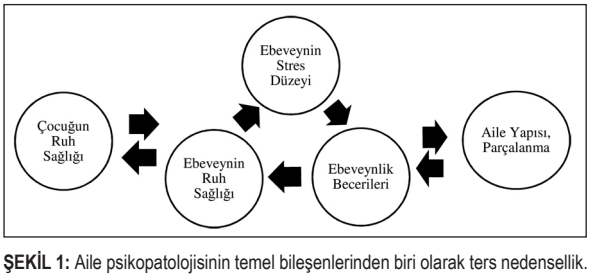

ŞEKİL 1: Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden biri olarak ters nedensellik.

Görünürde normal ailedeki ilişki dinamikleri psikopatoloji ile yakından bağlantılıdır. Bu ailelerde "sahte karşılıklılık" sık gözlemlenir ki ebeveynler kendi kişilik özelliklerini açıkça ortaya koymaz ve anlaşmazlık yaşanmaması konusunda hassas davranırlar. Görünürde her şey yolunda gibi dursa da aslında hiç kimse tam olarak kendisini yansıtmamaktadır. Birbirleri ile iletişim kuramayan ebeveynler çocukları ile de iletişim kuramazlar. Ayrıca, ebeveynler çocuklara çift mesaj veren bir tutum benimserler. Çocuktan taleplerini dile getirirken aynı anda bunun tam zıddı anlama gelecek bir tutum da sergilerler. Tam olarak ne yapacağını bilemez halde kalan çocuk için oldukça zorlayıcı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi ortaya çıkar ve bu ilişki ailedeki en patolojik dinamiklerden biri haline gelir. Ayrıca, bu ailelerde güvensiz bağlanma stilleri de yaygın olarak görülür.[1,5,30] Çocuk hem bakımını yapan hem de kendisini istismar eden ebeveynlerine karşı temel ve yaşamsal bir dualiteyi aktifleştirip savunma olarak kullanmak zorundadır. Çocuk istismarcı ebeveynlerinden kendisini bir yandan korumaya çalışırken diğer yandan ise onlarla olan bağlanmasını sürdürmek durumundadır ki çoğu zaman bu süreç güvensiz bağlanma olarak yaşantılanmaktadır.[1,31]

Bu ailelerde gizli cepheleşmeler de sıkça görülmektedir. Açıkça söylenmese bile aile üyeleri kendi aralarında yakınlık durumlarına göre gruplar oluştururlar. Ebeveynler de çocuklarını travmatize etme pahasına kendi aralarındaki çatışmalara onları dahil ederek taraf olmalarına neden olurlar. Bu ailelerde, çocuklardan biri adeta günah keçisi seçilerek her türlü problemin sorumlusu olarak görülür. Bazen bu günah keçisi aslında ailenin en zeki ve ruhsal açıdan sağlıklı olan çocuğu olabilmektedir. Sürekli olarak suçlanan ve yalnız bırakılan bu kişi, bir süre sonra yaşadıkları ile başa çıkamayıp psikopatoloji geliştirebilir. Görünürde normal ailede ilişki dinamikleriyle ilgili olan şımartılma, arkadaş anne/baba modeli, anne/babalık reddi, duyarsızlık, ebeveynlerin rol değişimleri ya da birbirlerinin yerini başarısız doldurma girişimleri, yüksek beklenti düzeyi, okutulmama, doktora ve dişçiye götürülmeme, çocuk işçiliği ve değişken oranlı kural ve kuralsızlıklar olarak adlandırılmış olan özellikler Öztürk tarafından eklenmiştir. Görünürde normal aile dinamikleri süreçlerinde, yanlış çocuk yetiştirme stilleri üzerinden çocuklar cezalandırılmakta ve ebeveynlerinden öğrendikleri patolojik davranış örüntülerini yetişkin oldukları zaman farkında olmadan kendi çocuklarına yansıtmakta ve bu patolojilerin kuşaklararası geçişine neden olmaktadır.[1,5] Bu bağlamda klinik psikoloji uygulamalarında ve psikoterapi süreçlerinde, psikopatoloji ile çalışırken görünürde normal aile dinamiklerinin incelenmesinin patolojinin kaynağının anlaşılması için önemli olduğu düşünülmektedir.

BAĞLANMA VE GÜVENSİZ BAĞLANMA DİNAMİKLERİ

Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden üçüncüsü bağlanma ve güvensiz bağlanma dinamikleridir. "Bağlanma, bebeklerin bakım verenleri ile kurdukları ve onun yaşamının ilk yılında gelişen yakın duygusal bağı ifade etmektedir.[32] Bowlby, doğumdan itibaren bebeklerin, onlara bakım sağlayan ebeveynleriyle etkileşime girmeye ve bağlanma süreçlerine hazır olduklarını öne sürmüştür. Bu etkileşim, bebeğin yaklaşma, tutunma, ağlama, takip etme ve gülümseme gibi bağlanma davranışlarını sergilemesiyle sağlanmaktadır. Ebeveynler kendi açılarından bebeğin bu psikofiziksel sinyallerine yanıt vermek ve onun temel ihtiyaçlarının karşılamak için hazırlanmaktadır.[1,33]

Bowlby, bebeğin bağlanma ilişkisine dair oluşturduğu bilişsel temsili, içsel çalışan model olarak adlandırmıştır. İçsel çalışan model, çocuğun genel kişiliğini ve sosyal-duygusal gelişimini iki şekilde etkiler. Bu modele göre, bakım verenin çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı olduğu ve karşılık verdiği ilişkilerde, çocuk kendisini değerli ve bakıma "layık" olarak görmesi sebebiyle benlik kavramının olumlu geliştiği düşünülmektedir. Bakım verenin bebeğin ihtiyaçlarına daha az duyarlı olduğu ilişkilerde ise, çocuğun benlik kavramı buna bağlı olarak daha az olumlu gelişecektir. Çocuğun ilk sosyal ilişki modeli olan içsel çalışma modelinde ise, diğer bakım verenler ve akranlar da dahil olmak üzere çocuğun tüm sosyal çevresiyle etkileşimine rehberlik etmek için kullanılır. Çocuğun birincil bağlanma ilişkisindeki tecrübesi ihtiyaçlarının karşılanması olduğunda, çocuk katılacağı yeni ilişkilere ve her türlü iletişime bir güven duygusuyla yaklaşacak ve etkileşim için olumlu bir duygulanımı olacaktır. Bunun aksine, çocuğun birincil bağlanma ilişkisinde temel ihtiyaçları karşılanmadığında ise, çocuk gelecekteki sosyal ilişkileri başarılı bir şekilde yönetmeyi daha zor hale getirme olasılığı yüksek olan olumsuz beklentiler taşıyacaktır.[32]

Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall ile Main ve Solomon'un araştırması, çocukların erken bağlanma ilişkilerindeki niteliksel farklılıkların anlaşılması için merkezi bir rol oynamaktadır.[34,35] Bu erken dönem farklılıklarının kategorize edilmesinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlk olarak, bağlanma ilişkileri güvenli veya güvensiz şekilde sınıflandırılmaktadır. Güvenli bağlanma ilişkilerinde çocuklar, bakım verenlerine güvenilir bir şekilde ulaşmakta ve onlarla güvenilir düzeyde bağlanma deneyimi yaşayabilmektedir. Bu tür duyarlı ve temel fiziksel ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı bakım, çocukta "bakıma değer" pozitif bir benlik duygusunun gelişimini teşvik eder. Çocuğun, bakım vereni ile etkin ve karşılıklı bir şekilde iletişim kurması deneyimi, aktüel hayat kadar travmatik olaylar karşısında da duygularını yönetme ve kontrol etme becerilerinin gelişimini sağlamaktadır.[1] Diğer yandan, güvensiz bağlanma ilişkisinde çocuk, bakım vereninin ihtiyaç duyduğunda ulaşılabilir olduğundan emin olamaz ve hatta bağlanma ihtiyaçlarının reddedildiği mesajını alır. Bu bağlanma türünde bakım verenle kurduğu etkileşim, çocuğu huzursuz ve anksiyeteli kılar. Bakım verenin aşırı düzeyde temas etmesi çocuk tarafından, rahatlıktan çok korku kaynağı olarak deneyimlenebilir. Böyle bir bağlanma ilişkisindeki çocuk, "yetiştirilmeyi hak etmeyen" biri yöneliminde olarak olumsuz bir benlik duygusu geliştirecek ve psikolojik açmazlarını savunmacı bir şekilde dışlayan veya görmezden gelen duygu düzenleme stratejileri geliştirecektir.[36]

İkinci yaklaşım ise bağlanma ilişkilerini organize ve dezorganize olarak nitelendirmiştir. Bağlanma sürecinde organizasyon, farklı bağlanma ilişkilerine sahip çocukların psikolojik açmazlarını yönetmek için kullandıkları stratejiler anlamına gelmektedir. Organize stratejiler, çocukların bağlanma ihtiyaçlarını karşılamak için bakım verenleriyle etkileşim sürecinde güvenilir bir şekilde kullandıkları tutarlı, bütünleşik davranış kalıplarıdır. Güvenli bağlanmada ilişkiler organize stratejilerle karakterizedir, ancak bazı güvensiz bağlanma durumlarında da bu ilişkilerin organize stratejileri içerdiği görülmektedir. Güvenli ve organize bağlanma, duygulanımını ebeveynlere açık ve doğrudan ifade etmesi şeklinde ortaya çıkar. Diğer yandan, güvensiz ve organize bağlanmada ise iki ayrı model tanımlanmıştır. Bunlar kaçıngan ve kararsız/dirençli bağlanma modelleridir. Kaçıngan bağlanma modelinde, olumsuz duyguların bakım verene doğrudan ifade edilmesinden ziyade bu duyguların en aza indirilmesi veya engellenmesi yer almaktadır. Bu strateji çocuğun bakım vereni tarafından defalarca görmezden gelinmesi veya reddedilmesi ile bağlantılıdır.[34,35]

Kararsız/dirençli bağlanma modelinde ise kaçıngan modeldeki duyguları en aza indirme stratejisinin aksine duyguları olduğundan daha yoğun halde yaşama stratejisi kullanılır. Bu strateji, çocuğun ihtiyaçlarına tutarsız bir şekilde yanıt verme geçmişi olan bakım verenin dikkatini ve bakım desteğini kazanma olasılığını en üst düzeye çıkarma girişimi olarak kendisini göstermektedir. Bu çocuklar, ihtiyaçlarını karşılamayan bakım verenlerinin dikkatini çekmek için muhtemelen hissettiklerinden daha fazla olumsuz duyguları ifade etmektedirler. Son bağlanma modeli ise güvensiz ve dezorganize bağlanmadır. Bu çocukların, bağlanma ihtiyaçlarını karşılamak için bakım verenine karşı kullanabilecekleri net ve tutarlı bir stratejileri bulunma-

maktadır. Bunun yerine, bakım verene yönelik davranışları, yaklaşma-kaçınma çatışması gibi görünmektedir. Çocuk her ne kadar bakım verenine yaklaşmaya çalışsa da bir şekilde aradaki mesafe kapanmamaktadır.[37] Dezorganize bağlanmanın, bebeklerde ve küçük çocuklarda korku uyandıran bakım verme davranışlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu tip bağlanmayı geliştiren ebeveyn-çocuk ilişkisinde istismarcı ve tehdit edici tutumların varlığı söz konusudur. Özellikle ebeveynleriyle dezorganize bağlanma geliştiren çocuklar, uyumsuz sosyal-duygusal işlevsellikle karakterize psikopatolojileri geliştirme açısından yüksek risk altındadır.[38]

Bağlanma teorisi, bebeklik dönemindeki bakım alma deneyimlerinin yaşam boyu devam edebilen travmatik stres reaksiyonlar ve bu maladaptif reaksiyonlarla ilişkili psikopatolojiler üzerindeki etkilerini gösteren açıklayıcı ve dinamik bir modeldir. Yaşamın ilk yıllarında yetersiz bakım alma (fiziksel ve duygusal olarak), ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan çeşitli psikopatolojilerle ilişkilendirilir.[39] Örneğin, çocukluktaki olumsuz bakım alma deneyimleri (bakım verenin kaybı, sert veya istismarcı ebeveynlik) yetişkinlikte depresyona karşı savunmasızlık ile ilişkilidir. Bowlby'e göre ise, aşırı kontrolcü ve korumacı ebeveynlik ile karakterize olan aile ortamının anksiyete bozukluklarına neden olması muhtemeldir.[40] Kaçıngan bağlanma, çocukluk döneminde saldırganlıkla ilişkiliyken ergenlik döneminde ise hem saldırganlık hem de antisosyal davranışla ilişkili bulunmuştur. Kararsız-dirençli bağlanmanın ise, annenin depresif belirtileri ve çocuğun mizacı kontrol altına alındıktan sonra bile anksiyete bozukluklarını ve ergenlik dönemindeki depresyonu yordadığı gösterilmiştir. Ayrıca, ebeveynleriyle dezorganize bağlanan çocukların devam eden yıllarda dissosiyatif bozukluk geliştirme riskinin fazla olduğu vurgulanmaktadır. Dezorganize bağlanma stratejilerde görülen tutarsızlık, çocuğu zihinsel ve davranışsal bir parçalanmaya ve çaresizlik duygusu içinde hapsolmaya götürür. Bunun sonucunda da çocuklar; dissosiyatif reaksiyonlara, dissosiyatif yaşantılara ve dissosiyatif bozukluk göstermeye daha yatkın hale gelirler.[1,41]

EBEVEYNLER ARASI ÇATIŞMA VE BOŞANMA

Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden dördüncüsü ebeveynler arası çatışma ve boşanmadır. Ebeveynler arası çatışma, genel olarak ebeveynler arasında olumsuz görüş farklılığı içeren bir etkileşim olarak tanımlanmaktadır. Ebeveynler arasındaki anlaşmazlıklar ciddiyet, sıklık ve en önemlisi çatışmayı ifade etmek ve çözmek için kullanılan stratejiler açısından önemli ölçüde değişiklikler gösterebilmektedir. Ebeveynler arası çatışmada kullanılan en patolojik ya da zarar verici stratejiler saldırganlık ve fiziksel şiddettir.[36] Ebeveynler arası çatışma ve psikopatoloji arasındaki ilişkiye dair birçok araştırma bulunmaktadır. Ebeveynler arası çatışmaya maruz kalan çocuklarda psikopatoloji gelişme riski oldukça yüksektir. Ebeveynler arası çatışma, çocuğun hem dışsallaştıran hem de içselleştiren semptomlar geliştirmesine neden olmaktadır. Çocukluk dönemi için dışsallaştırılmış semptomlara örnek olarak karşıt olma, karşıt gelme bozukluğu ve davranım bozukluğu verilebilirken içselleştirilmiş semptomlar ise kendisini kaygı ve depresyon olarak göstermektedir.[9,20,28,36] Araştırmalar, sözlü ve fiziksel aile içi şiddetin çocukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermelerinin yanı sıra ebeveynler arasındaki çatışmanın fiziksel ve sözlü şiddet içermese dahi aile ortamını germesi nedeni ile çocuğun ruh sağlığını tehlikeye attığını göstermektedir.[42]

Ebeveynler arası çatışmanın çocuklar üzerindeki etkisi birkaç farklı mekanizma aracılığıyla işleyebilir. İlk olarak, çocuk ebeveynlerinde gördüğü saldırganlık ve zayıf kişilerarası becerileri modelleyebilir. Buna ek olarak, ebeveynler yanlış çocuk yetiştirme stillerini uygulayabilir ve bu durum çocuğu olumsuz yönde etkileyebilir. Son olarak, çocuğun çatışma gibi bir stres etkenine maruz kalması çocukta duygusal sorunların tetiklenmesine yol açabilir.[3] Ebeveynler çatışmanın çözülmesi için hangi stratejilerin kullanıldığı da çocuğun ebeveynler arası çatışmadan etkilenme şeklini belirler. Cummings ve ark. tarafından yapılan bir çalışmada yıkıcı çatışma taktiklerine (sözlü ve sözlü olmayan düşmanlık ve fiziksel saldırı tehdidi) maruz kalmanın çocuğun saldırganlık düzeyini artırdığı ve ebeveynler arası çatışmaya karşı saldırgan tepkiler göstermesinin de ilerleyen zamanlarda dışsallaştırılmış psikopatolojileri yordadığı görülmüştür. Diğer yandan ebeveynlerin çatışma çözme yöntemi olarak kaçıngan bir tarz kullanmalarının çocukların içselleştirilmiş uyum problemleri göstermesi ile ilişkili olduğu görülmüştür.[36]

Ebeveynler arası çatışma ile bağlantılı bir konu olan boşanma ise, evliliğin hukuki boyutta sona ermesidir ve bu süreç çocuklar üzerinde de yasal boyutları olan birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep olur. Bu yasal konular arasında velayet ile ziyaret haklarının, çocuk nafakasının ve ebeveynlik planlarının belirlenmesi yer almaktadır.[20,43] Boşanma olgusunu ve bunun aile üyeleri üzerindeki etkilerinin anlaşılması üzerine geliştirilmiş bazı teoriler bulunmakta olup bu teorilerden ilki sosyal değişim perspektifidir. Buna göre, ebeveynler hem mevcut ilişkide kalmanın hem de bu ilişkiyi bitirmenin kâr ve zarar analizini

yaparak kendi durumlarını objektif olarak değerlendirmelidirler. İkincisi, bireylerin ilişki deneyimlerine yükledikleri anlamların davranışlarını etkilediğini ileri süren sembolik etkileşim perspektifidir. Bu bakış açısına göre bireylerin boşanma olayı aynı olsa da bu olaya çok farklı anlamlar yükleyebileceği ifade edilmektedir. Üçüncü teorik yaklaşım, bireylerin hayatlarındaki önemli kişilerin davranışlarını gözlemleyerek bu davranışları öğrendiklerini vurgulayan sosyal bilişsel bakış açısıdır. Boşanma ile ilgili olarak bu bakış açısı, çocukların ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek ilişkileri öğrendiklerini varsayar. Son teorik yaklaşım ise, bireyler hayatlarındaki önemli olayları öyküleştirerek tanımlamakta ve bu olaylara duygusal tepkiler vermektedir. Bu öyküleştirme, stres yaratan majör nitelikteki travmatik olaylarla baş etme sürecine destek olmaktadır. Bu bakış açısına göre, partnerler, ilişkinin bozulma sürecine dair birbirlerinden farklı açıklamalar yapabilmekte ve her bir partner olayları farklı şekilde hatırlayabilmektedir.[43]

Amato ve Keith tarafından boşanmanın çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkileri ile ilgili yaptıkları çalışmaların sonucunda bu sürecin çocukluk dönemi ve yetişkinlik dönemi işleyişi üzerinde etkili olduğu görülmüştür.[44] Boşanmanın duygusal açıdan gelişmemiş bir çocuk olma ve yetişkinlik döneminde birden fazla alanda (örneğin, dışsallaştırma sorunları ve içselleştirme sorunları gibi) ortaya çıkan işlevselliğin bozulması ile ilişkili olduğu görülmüştür. Boşanmaların çocukların psikolojik gelişimlerine olan etkilerine ilişkin birden fazla görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, boşanmanın uzun süre hatırlanacak acı verici öznel bir deneyim olmasına rağmen bu deneyimden kaynaklanan acının, çocuğun işlevselliğini kesintiye uğratmama ihtimalinin bulunmasıdır. İkincisi, bazı çocukların boşanmadan olumsuz etkilenirken diğerlerinin etkilenmeyebileceği görüşüdür. Bu nedenle, boşanmanın psikolojik açıdan zararlı ya da zararsız olduğu sonucuna varılmamalıdır. Son görüşe göre ise, çocuğun işleyişini etkileyen mekanizma boşanmadan öte eşleri bu aşamaya getiren aile yapısındaki bozulmalardır (ebeveynler arası çatışma, ekonomik zorluklar, çocuk yetiştirme stilleri, ebeveyn psikopatolojisi, vb.).[44] Bu konuya ilişkin diğer bir bakış açısı ise boşanmanın kendisinden öte boşanmadan önce var olan ve sonra ortaya çıkan faktörlerin çocuk ruh sağlığı üzerinde etkili olduğu görüşüdür. Buna göre, ebeveynler arası çatışma, bakım verenlerin ruhsal sorunları, boşanmadan sonra yaşantılanan stres düzeyinin yükselmesi, yanlış çocuk yetiştirme stilleri ve tek ebeveyn kalmanın bir sonucu olarak yaşanan ekonomik sorunlar gibi faktörler çocuğun ve ebeveynlerin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.[28,29]

EBEVEYN PSİKOPATOLOJİSİ

Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden beşincisi ebeveyn psikopatolojisidir. Patolojik ebeveynler, aile psikopatolojisinin mimarlarıdırlar. Patolojik ebeveynlerin en güçlü silahları şiddet odaklı çocuk yetiştirme stilleri ve disfonksiyonel psikolojik dinamikleridir.[1] Çocukların ruh sağlığı ve iyiliği, ebeveynlerinin ruh sağlığı ve iyiliği ile iç içe geçmiş bir hususdur. On yıllarca süren araştırmalar, ebeveynlerinde psikopatoloji olan çocukların gelişimsel, davranışsal ve duygusal zorluklar yaşama ihtimalinin, ebeveynlerinde psikopatoloji olmayan çocuklara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerinde psikopatoloji olan çocukların psikopatoloji geliştirme olasılığını artıran birçok önemli majör durumun genetik bir bileşeni olmasına rağmen, ebeveyn psikopatolojisinin çocuk üzerindeki etkisi için birçok aracı değişken (örn; çocuğun ve ebeveynin bireysel özellikleri) bulunabilir.[45] Psikopatolojisi olan ebeveynlerin çocuklarının psikolojik ve sosyal gelişimi, bir dizi duygusal, davranışsal, bilişsel ve sosyal zorluklar açısından yüksek risk altındadır.[46] Bu duruma ek olarak, psikopatolojisi olan ebeveynlerin çocuklarının yeterli destek, bakım hizmeti ve hizmetlere erişimden yoksun olmaları daha olasıdır.[45] Ebeveyn ve çocuk psikopatolojisi arasındaki bu ilişkide aile anlaşmazlığı ve sosyoekonomik sıkıntı gibi aracı değişkenlerin de olduğu görülmüştür.[47] Ayrıca, ebeveyn psikopatolojisi ile çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişki olduğu ve bunların da çocukların ruh sağlığını etkilediği araştırmalarca gösterilmiştir.[48] Özellikle, ebeveyn depresyonunun çalışıldığı araştırmalarda, depresif belirtilerin modellenmesinin, yanlış çocuk yetiştirme stilleri aracılığıyla çocuğun işleyişini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.[48]

ÇOCUĞA KÖTÜ MUAMELE

Aile psikopatolojisinin temel bileşenlerinden sonuncusu ise, çocukluk çağı travmaları ya da çocuğa kötü muamele-dir. Çoğu insan yaygın olarak kullanılan çocuk istismarı terimini duyduğunda, bunun fiziksel saldırı anlamına geldiğini varsayar. Fakat, çocuk istismarı ya da çocuğa kötü muamelenin yasal tanımı "ebeveynin veya bakım verenin ölüm, ciddi fiziksel ya da duygusal zarar, cinsel istismar veya sömürü ile sonuçlanan herhangi eylemi veya eylemsizliği ya da ciddi bir zarar vermeye yakın ölçüde risk oluşturan faaliyetlerde bulunma veya bulunmama" olarak yapılmıştır.[49] Yani, çocuğa kötü muamele hem istismar hem de ihmal davranışlarını kapsamakta olup dört alt tipte sınıflandırılmaktadır. Bunlar; fiziksel istismar, cinsel istismar, ihmal ve duygusal istismardır. Fiziksel istismar tipik olarak bir çocuğun kaza dışı yaralanması olarak tanımla-

nır. Bu yaralanmalara, yumruk atma, vurma, tokat atma, tekmeleme, ısırma veya yakma davranışları örnek verilebilir. Cinsel istismar, çocukların saldırganın cinsel olarak tatminini sağlamak için kullanıldığı tüm cinsel davranışlardır. Çocuk pornografisi de bu alt başlık altında sınıflandırılmaktadır. İhmal, ebeveynin ya da bakım verenin çocuğun ihtiyacı olan sağlık hizmetini vermemesi ya da vermekte gecikmesi, çocuğun temel ihtiyaçları olan beslenme, barınma, ilgi ve şefkati vermede başarısızlık, yetersiz gözetim ve hatta çocuğu terk etme olarak tanımlanmaktadır. Sürekli ve tekrarlayan bir doğası olan duygusal istismar ve ihmalde, ebeveyn ya da bakım veren tarafından çocuğun reddedilmesi, yalnız bırakılması, korkutulması ve görmezden gelinmesidir.[50]

Kötü muamele, çocuğun temel gelişimsel süreçlerini olumsuz yönde etkiler. Çocukların olumlu gelişimi için gerekli olan sosyal ve duygusal destekten mahrum kalmalarına neden olur. Ayrıca, gençlerin kötü muamele ile ilişkili riskleri azaltmaları için gereken olumlu deneyimlerden de yoksun kalmalarına neden olur. Genel olarak, kötü muamelenin çocuğun bağlanma, bilişsel işlemleme, kendilik algısı, sosyal ilişkiler ve duygu düzenleme alanlarının normal gelişim sürecini bozan bir etkisi bulunmaktadır. Örneğin, fiziksel istismar çocuğun ilerleyen yıllarda dışsallaştırılmış ve antisosyal davranış problemleri geliştirmesinde önemli bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir.[50] Çocuğa yönelik kötü muamele (ihmal ve istismar), beynin belirli bölgelerinin düzgün faaliyet göstermemesi, işlev görmemesi veya büyümemesiyle de ilişkilendirilmiştir. Uzun dönemli çocuğa yönelik kötü muamele, beynin bazı bölgelerinin işleyişini olumsuz yönde etkileyebilir. Duyguları işlemenin anahtarı olan amigdala, öğrenmenin ve hafızanın merkezi olan hipokampus, pekiştirmeye dayalı karar verme ve duygu düzenlemeden sorumlu orbitofrontal korteks, etkilenen beyin bölgelerinden birkaçıdır.[51] Çocuklukta kötü muameleye maruz kalmak, yetişkinlik boyunca depresyon, anksiyete ve diğer psikiyatrik bozuklukların gelişmesinde temel bir risk faktörüdür. Araştırmalar, çocukluk çağı travma öyküsü olan yetişkinlerin intihar girişimi prevalanslarının, çocukluk çağı travma öyküsü bulunmayanlara göre daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kötü muamele gören çocuklar, istismarla ilgili travmatik olayların sürekli olarak yeniden yaşanması; kötü muameleyle ilişkilendirilen insanlardan, yerlerden ve olaylardan kaçınmak; korku, öfke, suçluluk veya utanç hissetmek; kolayca korkmak, aşırı tetikte olmak, sinirlilik veya ruh halindeki diğer negatif yönelimli değişiklikler gibi semptomlarla karakterize olan travma sonrası stres bozukluğu ve/veya bilinç kesintileri ve intihar girişimleri ile karakterize olan dissosiyatif bozukluklar geliştirebilirler.[1,50]

Çocuklukta kötü muameleyle ilgili yapılan son araştırmalar, bu olumsuz yaklaşımın negatif etkilerinin bir nesilden diğerine aktarılabileceğini ileri sürmüştür.[52] Depresyon, anksiyete, otizm, intihar girişimleri ve zaman içinde gelişebilen daha olumsuz davranışsal yörüngeler dahil olmak üzere, çocuklukta kötü muamele gören annenin ebeveynlik tutumu ile çocuklarının ruhsal sorunları arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.[53,54] Kötü muameleye maruz kalan annelerin çocukları, kendileri çocuklukta herhangi bir kötü muameleye maruz kalmasalar bile, psikiyatrik bozukluk geliştirme açısından risk altındadırlar.[53] Kayda değer bir şekilde, özellikle annelerin erken çocuklukta istismar edilmeleri durumunda annenin kötü muameleye maruz kalma öyküsü ile çocukta ruhsal bozukluk gelişmesi arasındaki ilişki daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[55] Buradaki temel dinamik belki de Öztürk'ün de belirttiği gibi kötü muameleye maruz kalan annenin farkında olmadan bu patolojik çocuk yetiştirme stilini benimsemesi ve kendi çocuğuna uygulayarak patolojilerin kuşaklararası geçişine neden olmasıdır.[1,5]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE GENEL YAKLAŞIMLAR

İnsanlığın tarihinde geçmişten günümüze olan uzamda psikopatoloji ya da davranış bozuklukları, özellikle ruh sağlığı uzmanları ve araştırmacıları tarafından klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinde oldukça sık çalışılan fundamental bir konudur. İlk bilimsel psikopatoloji çalışmalarında çocukların ortalama yaşam sürelerinin kısa olması ve bebek ölüm oranlarının yüksek olması, hem bu konuda yapılan araştırmaların yetişkin bireyler üzerinde odaklanmasında hem de çocukluk döneminin yetişkinlik döneminden farklı bir dönem olarak değerlendirilmemesinde etkili olmuştur.[50] İlerleyen yıllarda çocukların fiziksel, duygusal ve eğitimsel ihtiyaçlarına ek olarak beslenme, korunma, şefkat görme gibi ihtiyaçları olduğu görüşünün kabul görmesiyle araştırmalar çocukluk dönemini de kapsar hale gelmiştir. 19.yüzyıla kadar psikopatolojiyi açıklayan iki temel bakış açısı bulunmaktadır. Bunların ilki, Costello ve Angold'un belirttiği gibi var olan psikopatolojiyi ya da normal dışı davranışları posesyon ekseninde kişilerin şeytani güçler tarafından ele geçirilmesi olarak açıklarken diğeri ise, bütün ruhsal bozuklukların kaynağını bedendeki dengesizlik ve işlev bozukluğunun bir sonucu olarak görmektedir. İkinci görüş, ruhsal bozuklukların genetik geçişle nesiller arasında aktarılabildiği ve çocuklukta başlayan işlev bozukluklarının yetişkinlik döneminde de kendisini farklı şekillerde gösterebileceği varsayımını beraberinde getirmiştir.[50]

Psikotravmatoloji yönelimli çağdaş aile psikopatolojisi yaklaşımları, olumsuz yaşam deneyimlerine maruz kalan ve yanlış çocuk yetiştirme stillerinin uygulandığı çocukların yetişkinlik dönemlerindeki uzunlamasına ruhsal sonuçlarının başında dissosiyatif bozuklukların ve travma sonrası stres bozukluğunun geldiğini göstermektedir. Patojen, dissosiyojen ve kriminojen ailelerdeki ebeveynler, genellikle kendi öz çocuklarının ilk istismarcıları konumundadırlar. Erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarının ardından gelişen psikopatoloji travma sonrası stres bozukluğundan ziyade dissosiyatif bozukluklardır ki zaten bu iki psikopatoloji birbiriyle eşlenik bir süreç olarak fonksiyon görmeye devam eder hatta travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif bozuklukların alt kümesi olan psikiyatrik semptomlardan oluşmaktadır.[1] Bu olgular ışığında klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinde aile psikopatolojileri, dissosiyatif bozukluklar ile travma sonrası stres bozukluğu ele alınmadan çözümlenemez.

Klinik psikologlar ve travma terapistleri, aile psikopatolojilerini çalışmaya devam ettikçe dissosiyatif bozuklukların hem asıl hem de eştanı olarak çoğu travma ile ilişkili psikiyatrik hastalıkla var olduğunu fark ederler. Özellikle erken dönemli kronik çocukluk çağı travmaları ile ilişkili psikopatolojilerde dissosiyatif bozukluklar en sık karşılaşılan psikiyatrik tanıdır.[1,2] Yapılan klinik araştırmalar arttıkça daha teori bazlı görüşler ortaya çıkmış ve çocukların izole bir ortamda büyümedikleri, içinde bulundukları çevreden ve etrafındaki kişilerden (en yakınında olan anne, baba, kardeş gibi) etkilendikleri de gözlemlendikçe bu perspektiften teoriler ortaya çıkmıştır.[50] Tarihsel ilerleyişe paralel kronolojik bir sıralamada psikopatoloji ve bununla birlikte aile psikopatolojisinin de kaçınılmaz olarak değerlendirildiği teoriler psikanalitik yaklaşımla başlamakta, yapısal, sistemsel ve davranışçı yaklaşımla devam etmekte, özellikle son yıllarda modern paradigmalar ve modaliteler eşliğinde psikotravmatoloji yönelimli kuşaklararası travma geçişi ve psikotarihsel yaklaşımlarıyla da sürmektedir. Psikotarihsel yaklaşımda tanımlanan yardım edici ebeveynlik stilinin günümüzde arkadaş ebeveynlik stili ardında "saklı kötüye kullanımı" ile özellikle toplumsal ve aile yapısındaki çocuk yetiştirme stillerdeki değişimin bir sonucu olarak çocuktan ebeveyne şiddet ve çocuktan ebeveyne şiddetin en uç noktada görülebilecek formu olan parrisid (çocuğun kendi ebeveynlerini öldürmesi), patrisid (çocuğun kendi babasını öldürmesi) ve matrisid (çocuğun kendi annesini öldürmesi) davranışları da aile içinde yaşanan travmatik yaşam olayları olmaları nedeniyle çalışılmaktadır.[2,56-58] Son olarak, postmodern dünyada yaygınlaşan ve bir ebeveyn tutumu olarak da değerlendirilebilecek "shareting/paylaşan ebeveynlik" konusu da bu bağlamda değerlendirilmektedir.[59,60] Aşağıdaki bölümde aile psikopatolojisine psikanalitik yaklaşım, yapısal yaklaşım, sistemsel yaklaşım, davranışçı yaklaşım, kuşaklararası travma geçişi yaklaşımı ve psikotarihsel yaklaşım ayrıntılı olarak ele alınacak ve "çocuktan ebeveyne şiddet" ile "shareting/paylaşan ebeveynlik" kavramlarının ise operasyonel tanımları yapılarak aile psikopatolojisi açısından değerlendirilecektir.

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE PSİKANALİTİK YAKLAŞIM

Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanalitik teori ruhsal bozuklukları psikoloji perspektifinden anlamaya ve tedavi etmeye çalışan ilk sistemli teori denemesidir. Bu teoriye göre ruhsal bozuklukların kaynağı psikolojik değişkenler olup Freud kişideki bilinçdışı çocukluk çağı çatışmalarını bu ruhsal bozuklukları anlamada en önemli psikolojik etken olarak kabul etmiştir. Freud farklı beklentileri nedeni ile çatışmanın kaçınılmaz olduğu insan zihnini üç katmanda ele almıştır ki bunlar id, ego ve süperegodur.[50] Bu yapıda id zihnin isteklerinin ve ihtiyaçlarının hemen karşılanmasını isteyen katmanıdır. Yemek, su, dışkılama, ısınma, şefkat ve cinsellik için temel dürtüleri içerir. İd, zevk ilkesine göre çalışır ve hemen doyuma ulaşmak öncelikli hedefidir. İdden sonra gelişen yapı olan ego bilinci temsil eder ve zihnin problem çözen katmanıdır. Ego gerçeklik ilkesine göre planlama ve karar verme işlevleri yoluyla id'i kontrol eder.[11] Süperego ise zihnin bilinç kazanma arayışında olan katmanıdır. Ego aynı zamanda dürtülere karşı koruma sağlamak amacı ile savunma mekanizmalarını üreten katmandır. Bu savunma mekanizmaları koruyucu bir görev üstlenmekle beraber aynı zamanda ruhsal bozuklukların kaynağı da olabilmektedir. Freud bireyin gelişimsel sürecini ise psikoseksüel dönemlere ayırarak anlamlandırmıştır ve bu dönemleri oral dönem, anal dönem, fallik dönem, latent dönem ve genital dönem olarak adlandırmıştır. Freud'a göre, ilk üç dönem çocuğun gelişimi için çok kritik bir öneme sahip olup bu dönemlere ait çözülemeyen krizler psikopatolojiye neden olmaktadır.[50]

Freud'dan sonra gelen araştırmacılar (Eric Erikson ve Anna Freud gibi) bu teoriye katkıda bulunmuşlardır. Özellikle cinselliğe ilişkin varsayımlar minimize edilip ailenin işlevselliğinin, çocuğun gördüğü bakımın ve aldığı şefkatin, psikososyal etkileşimlerin ve geçmiş yaşantıların çocuk üzerindeki etkileri majör çalışma alanları olarak kabul görmüştür.[61] Yapılan bu katkılarla, psikanalitik teoride bilinçdışı etkenler ve bireyin geçmiş yaşantısı birlikte önemli kabul edilir hale gelmiş ve bireyler için, iç içe geçmiş bu faktörlerde bir sorun olmasının psikopatolojiye neden ol-

duğu görüşü kabul görmüştür. Bu bakış açısının aile psikopatolojine yansıması ise bilinçdışı süreçlerin mevcut aile süreçleri olarak kendisini gösterdiği varsayımıdır. Yani, her bir aile üyesinin bilinçdışı çatışmaları ve geçmiş yaşantıları mevcut aile ilişkileri üzerinden ifade edilip sürdürülmektedir. Bu teoriye göre, aile psikopatolojisi için görünenin altındaki ilişkileri ve dinamikleri değerlendirmek çok önemlidir.[15] Analitik ekolün en büyük dezavantajı, psikopatoloji dinamiklerinde travmatik yaşantılara yer vermemesidir. Klinik psikoloji açısından özellikle nevrotik psikiyatrik tanılara sahip vakaların psikoterapi süreçlerinde travmalarının proses edilmesi sağlanmadan mevcut psikopatolojileri tedavi edilemez. Analitik ekolün bu dezavantajı, günümüzde psikotravmatoloji yönelimli yaklaşımlarla giderilmektedir.[1]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE YAPISAL YAKLAŞIM

Aile üyeleri arasındaki etkileşimlerin yapısal değerlendirmesi ilk olarak aile sistemindeki genel bir düzenlemenin sonucu olduğuna inanan Minuchin tarafından geliştirilmiştir.[62] Minuchin'e göre aile yapısı, duygusal katılım, temas ve aile rollerinin kişilerarası sınırlar belirlenerek sürdürülen bireyler hiyerarşisini yansıtan örgütsel bir yapıdır. Ayrıca, aile ebeveyn ikilisi gibi bir dizi alt sistemi içeren, kurallarla yönetilen ve hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir sistemdir. Yapılan tanımdan anlaşılacağı üzere, yapısal yaklaşımda sınırlar, alt sistemler, kurallar, hiyerarşi, esneklik ve bağlılık kavramları bu yapıyı ve yapısal bozuklukları değerlendirmek için oldukça önemlidir. Bu bakış açısına göre, kurallar ailelerin günlük işleyişini kolaylaştırmak için aile içindeki bireylerin davranışlarını düzenleyen örtük yapılardır.[62]

Minuchin'e göre, bu kurallar aileler için evrensel ve bireysel olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir.[62] Evrensel kurallar, ebeveynlerin çocuklardan daha fazla güce sahip olması ve büyük çocukların daha küçük çocuklara kıyasla fazla sorumluluk alması gibi kültürel normları belirler. Diğer yandan, aileler kendilerine has özellikleri düzenlemek için ise bireysel kurallar geliştirir. Evin ekonomisinden babanın sorumlu olması ve isteklerini açıkça ifade etmeyen babanın mesajlarını annenin çocuklara iletmesi gibi aileye özel düzenlemeler bireysel kurallara örnek olarak verilebilir. Evrensel ve bireysel kuralların kombinasyonu, ailenin yapısını ve aile üyelerinin bireysel davranışlarını düzenler. Ailenin varlığını sürdürmesi ve aile bireylerinin iyiliğini sağlaması bu kuralların temel işlevidir. Diğer bir kavram olan esneklik ise ailenin değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilmesi ya da aile dışından gelen stresörler karşısında yeni uyumsal örüntüler geliştirebilmesi için çok önemlidir. Aile yeni örüntüler geliştiremezse, değişime zorlandığında (çocuğun ergenlik dönemine girmesi, eşin kaybı ve aile içinde rol değişimi) kendi varlığı tehlikeye girecektir.[15] Alt sistemler kavramı ise, nesil, cinsiyet, ilgi alanları veya işlevler gibi çeşitli boyutlarda düzenlenebilen aileye ait sistemlerdir. Geniş aileyi kapsayan bu alt sistemler, ailenin ihtiyaçlarına göre birbirleriyle çakışabilir, etkileşime girebilir ve ayrışabilir. Bu nedenle, her aile üyesi, çeşitli roller ve ilişkiler içeren birden fazla alt sisteme ait olabilmektedir.[15] Sınır kavramı hem kuralların belirlenmesi ve uygulanmasında hem de alt sistemlerin yapısal durumunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, aile üyelerinin rolleri belirlenirken sınırlarının da belirlenmesi ailenin refahı için önemlidir. Alt sistemlerin üyesi olmak ve bir bütün olarak aile üyeliği, "sınır" kuralları ile düzenlenir. İşlevsel aileler, her bireyin ve alt sistemin bir dereceye kadar özerk şekilde rollerini yerine getirmesine izin verirken diğer üyeler ve alt sistemlerin birliktelik ve bağlılığının bozulmasını engelleyen net sınırlar da koyarlar.[63,64]

Yapısal yaklaşıma göre aile psikopatolojisi "yapı"nın içindeki işlev bozukluğundan kaynaklanmaktadır. Yani, davranışsal ve duygusal sorunlar ailelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanır ve dolayısıyla bireyin semptomlarının kaynağı yine bu semptomları destekleyen aile yapılarıdır. Bu bakış açısına göre; bir ailenin alt sistem sınırları aşırı dağınık ya da aşırı katı uçlarda bulunursa o aile işlevsiz hale gelir. Alt sistemler arasındaki sınırların belli olmadığı ailelerde roller de açıkça tanımlanmadığından ailenin işleyişi olumsuz etkilenir. Diğer yandan, katı sınır kurallarının olduğu ve buna bağlı olarak açık iletişimin olmadığı ailelerde de işlevsellik bozulmuştur.[65] Yapısal yaklaşımdaki sınır, alt sistemler, esneklik gibi temel bileşenlerin işlevlerinin bozulmasının; ailenin yeni durumlara adapte olamaması, rollerin çatışması, kişilerarası ilişkilerin bozulması, alt sistemlerin görevlerini yerine getirememesi gibi sonuçları olacaktır. Yaşanan tüm bu durumlar aile bireylerinin ve dolayısıyla ailenin iyilik durumunu bozacak ve psikopatolojilerin gelişmesine uygun bir zemin oluşturacaktır.[15,65]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE SİSTEMSEL YAKLAŞIM

Bertalanffy tarafından geliştirilen Genel Sistemler Kuramı'nın bir sonucu olarak aile, sistemsel perspektiften ele alınmıştır.[66] Bu yaklaşıma göre, tüm öğeler bir bütün oluşturmak üzere birbiriyle ilişkidedir ve bu öğelerin tamamı bir araya gelerek sistemi oluşturur. Her sistemde öğeler birbiriyle ilişki içindedir ve sistemin işlevlerinin sürdürülmesi için birbirlerine bağımlıdırlar. Sistemdeki öğelerin birbi-

riyle ilişkisi döngüseldir. Yani, sistemde bir öğenin değişimi diğer öğelerin de değişimine neden olur ve bunun sonucunda ilk değişmiş olan öğe de tekrar değişir.[15] Sistemsel yaklaşımda aile için dört temel varsayım bulunmaktadır. İlk temel varsayım, bir "bütün" olarak aile, parçalarının toplamından daha büyüktür ve parçaların bir araya gelmesi ile açıklanamaz. Ailenin her bir üyesi karşılıklı ve sürekli olarak birbirine bağlıdır. İkinci temel varsayım, ailenin her biri tek başına bir sistem olarak kabul edilen alt sistemlerden oluşmaktadır. Ailenin sistem olarak bütünlüğünü sağlamak için değişen koşullara adapte olması gerekliliği ise üçüncü temel varsayımdır. Yani, aile, bakım verme görevini sürdürmek ve üyelerini korumak, büyütmek ve geliştirmek için koşullara göre kendisini tekrar ve tekrar düzenleyebilmelidir. Bunu sağlamak için de aileye özgü bir denge kurulur. Dördüncü ve son temel varsayım ise ailenin içsel ve dışsal isteklere adapte olmak için kendi iç yapısında değişiklikler yapma becerisine sahip olduğunun kabulüdür.[67] Sistemsel yaklaşım, her bir ilişkinin birbirine dönen yapıda varlanış gösterdiğini ve tüm sistem açısından eşit etki gücüne sahip olduğunu kabul etmektedir. Aile sistemi ve dolayısıyla aile üyelerinin davranışları, ne kadar bağlantısız olursa olsun, sistemdeki her bir kişi ile işlevsel olarak eşit oranlarda ilişkilidir. Dolayısı ile sistemsel yaklaşımın dört temel varsayımını olumsuz yönde etkileyen her durum psikopatolojinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin, değişen koşullara uyum sağlamak için gerekli değişiklikleri yapamayan ailenin üyelerinde psikiyatrik semptomlar ya da işlevsel olmayan davranışlar görülebilir. Bir başka deyişle, aile üyesinde görülen bu semptomlar aslında aile sisteminin işlevsel olmadığının bir göstergesidir.[68,69]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM

Davranışçı yaklaşım iki temel çalışma alanını içermektedir. Bunlar; ebeveyn-çocuk ilişkilerine odaklanan[70,71] ve evlilik ilişkilerine odaklanan[72,73] çalışma alanları olarak sınıflandırılmıştır. Davranışçı teoride öğrenmenin, rol model almanın ve ödül-ceza sisteminin çocuğun gelişimi için önemli olması nedeni ile çocukluk dönemindeki davranış problemlerinin gelişimi ve tedavisinde sosyal bağlamın yani ebeveynler, öğretmenler ve diğer önemli kişilerin etkisinin önemi vurgulanmıştır.[11,74] Davranışçı teorinin aileye uygulanması, operant teorisyenlerin laboratuvardan çıkan öğrenme ilkelerini çocukların problemlerine uygulama girişimi olarak başlamıştır.[75] İlk araştırmalar, ebeveynlerin yönetimsel uygulamalarının, özellikle de pekiştirme ve cezalandırma yöntemlerinin, çocuğun problemli davranışlarının azaltılmasında güvenilir bir faktör olduğunu göstermiştir. Başka bir ifadeyle, psikiyatrik semptomlar aslında sosyal bağlamda (ebeveyn, öğretmen, vb.) öğrenilmiş tepkilerdir. Dolayısı ile psikopatolojinin değerlendirilmesinde odak nokta semptomlar ve bu semptomları pekiştiren tepkilerdir. Ebeveynlerin bir davranışın devam etmesini ya da etmemesini sağlamak için kullandıkları ödül-ceza sistemindeki hatalar ile çocuğun aile ortamında gözlemlediği olumlu ya da olumsuz davranışları model alarak benimsemesi psikopatolojileri beraberinde getirmektedir. Yani, pekiştirme ve cezalandırma süreçlerinde yapılan hatalı uygulamalar psikopatolojinin ortaya çıkmasında etkilidir.[15]

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE KUŞAKLARARASI TRAVMA GEÇİŞİ YAKLAŞIMI

Ülkemizde kuşaklararası travma geçişi çalışmalarının öncülüğünü yapan Öztürk, kuşaklararası travma geçişi kavramını hem klinik psikoloji hem psikotarih hem de psikotravmatoloji kapsamında ele alınan çocuk yetiştirme stillerini iyileştirmeyi ve çocukluk çağı travmalarını önleme stratejilerini de içeren çok eksenli bir oluşum olarak tanımlamaktadır.[1] Öztürk'e göre, aynı çocuk yetiştirme tarzlarını benimseyen ebeveynlerin özellikle annelerin, kendi annelerinin ve çocuklarının (özellikle kız çocuğu) travmatik yaşantıları benzer oranda ve örüntüde olup, kuşaklararası reviktimizasyon deneyimleri de yine benzerlik göstermektedir.[1,5] Diğer bir ifadeyle, çocuk yetiştirme tarzı aynı olan ebeveynler, hem kendilerine hem de kendi ebeveynlerine benzer oranda travmatize olmuş yeni nesiller yetiştirirler. Aynı dönemde yaşayan bireylerin benzer çocuk yetiştirme tarzlarını benimsemeleri ve bu çocuk yetiştirme stillerinin neden olduğu benzer çocukluk çağı travmaları toplumda benzer özellikler gösteren hakim bir psikojenik yapının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu psikojenik yapı birbirine identik gelişim düzeyleri kadar yine birbirine identik psikopatoloji örüntülerini ve çocuk yetiştirme stillerini de içerisinde barındırır.[1,5,76,77]

Kuşaklararası travma geçişinde patoloji, aktif biçimde hem kurbana hem de pasif bir biçimde kurbanın dışında kalan izleyicilere yani ailenin tamamına aktarılmaktadır. Aile dinamiği içinde, istismarcı-kurban-seyirci üçgeninde herkes değişken aralık ve oranlarda kurban rolünde travmatize olabilmektedir. Aile içindeki disfonksiyonel rol dağılımı ve travmatik üçgende herkesin mağdur olabilmesi, ailenin ayrışmış yani dissosiye bir yapıda olduğunun göstergesidir. Bu bölünmüşlük temelde patolojinin nesiller arası geçişini sağlayan temel mekanizmadır.[1,30] Yaşanan bu travmalara ek olarak, yanlış çocuk yetiştirme stillerinin bir sonucu olan patalojik iletişim, çocukların psikolojisi üzerinde derin yaralar açabilir. Burada var olan aslında bir

ilişki travmasıdır. Travmatik aile ortamının hâkim olduğu bu işlevsel olmayan aile modellerinde dissosiyatif kaoslar, yoğun duygusal ifadeler ve çift mesajlar ilişkisel travmalara örnek gösterilebilir. Yani, aslında patolojinin kaynağında istismarcı kişiler değil bu kişilerle kurulan patolojik ilişkilerdir.[1,5,30,78]

Dissosiyojen doğalı bu süreçte ailenin bütünü travmatize yapıyı oluştursa da istismarcı ebeveyni travmanın tek sorumlusu olarak görmek mümkün değildir. Çünkü, çocuğu travmatize eden istismarcı aile üyesinin yanı sıra bu istismara göz yuman seyirci rolünde diğer aile üyeleri de vardır ve aslında çocuğun travmatize olmasının temel kaynağının hangisi olduğunu söylemek oldukça güçtür. Ancak, yaşanan bu durumun çocuk için anlamı, ailenin kalanına karşı kendisinin yalnız kalmasıdır. Bunun sonucunda, çocuğun yoğun dissosiyatif reaksiyonlar göstermesi ve çaresizlik duygusu yaşaması kaçınılmazdır. Kendi ailesinin içinde başına gelenlerin sanki hiç olmamış gibi davranılması, çocuğun da aslında yokmuşçasına muamele görmesi ve ailesinin kendisini kurban olmaktan koruyamaması çocukta işlevselliğin bozulmasını hatta bir dissosiyatif bozukluğu beraberinde getirmektedir. Ebeveyni tarafından travmatize edilen çocuk yaşadığı travma ile başa çıkamadığından kontrol duygusunu tekrar kazanmak amacıyla ebeveyn olduğu zaman kendi çocuğunu kullanmakta ve bu döngü kırılana kadar devam etmektedir.[1,21] Kısır döngü olarak devam eden bu durum, psikolojik sorunları olan ebeveynlerin ruhsal bozuklukları olan çocuklar yetiştirmeleri ve bu çocukların da aynı örüntüyü devam ettirmeleri anlamına gelmektedir.

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNE PSİKOTARİHSEL YAKLAŞIM

Psikotarih, travma ve dissosiyasyonun yani yüzyıllar boyunca unutulmak istenen bir kabusa dönüşmüş olan çocuk istismarının hem ihmal edilmiş gerçek bir tarihi hem de acı bir serüvenidir. Bir psikoloji bilimi olan psikotarih, aslında yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile beslenen bireysel ve toplumsal travmalar ile şiddet olayları arasındaki tarihsel motivasyonların analizidir ki psikotarih bu analizi yaparken çocukluk çağı travmalarını önleme politikaları adına etkin ve fonksiyonel yeni paradigmaların doğmasını da sağlamaya çalışmaktadır.[2] Psikotarih, aile ve toplumsal psikopatoloji ile yakından ilgilenen, psikoloji ve tarih bilimlerinin birleşimi ile ortaya çıkarak gelişimine büyük bir hızla devam eden psikotravmatoloji temelli bir psikoloji bilimidir.[5,76,78] Psikotarihin çocukluğun ve çocukluk çağı travmalarının tarihi, dominant liderlerin psikobiyografileri ve kitlesel şiddet olayları odaklı grup psikotarihi olmak üzere birbiriyle bağlantılı üç temel çalışma alanı bulunmaktadır. Çocukluğun tarihi temel alanı çocuk yetiştirme biçimlerinin ve aile kurumunun oluşumunun tarihsel süreçteki ilerleyişini ele alırken çocuk ihmali ve istismarına ilişkin insanlığın bakış açısının zamandizinsel değişimi ve bu değişimin nedenlerini de ele alır. İkinci temel alan olan psikobiyografi, tarihte önemli kabul edilen kişileri (özellikle dominant liderler) ve bu kişilerin yaşamlarındaki motivasyonlarını anlamaya çalışır. Son temel alan olan grup psikotarihi ise grupların ve ulusların tarihini ve aynı zamanda günlük yaşamlarına dair motivasyonlarını ile savaşların dinamiklerini anlamaya çalışır.[6] Psikotarih her ne kadar toplumsal çıktıları olan bir bilim olarak görülse de aslında birey ve toplum arasında köprü görevi gören ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerine odaklanması bile sadece toplumsal değil aynı zamanda bireyler ve aileler için de önemli çıktıları barındıran bir alan olduğunun ispatıdır. Psikotarihe göre bireyler ve toplumlar arasında bir köprü işlevi gören aile ve çocuk yetiştirme stilleri toplumun yapılanmasında ve sürekliliğin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda ebeveynlerin yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile çocuklarını nasıl travmatize ettiklerinin iz düşümleri, toplumsal değişimler ve tarihsel hareketlerde bulunabilmekte ya da görülebilmektedir.[1,2,5]

Psikotarih, çocukluk çağı travmaları kadar bu travmalara yol açan yanlış çocuk yetiştirme stillerinin de bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini çalışmakta ve bu travmaların sonuç ve etkilerini toplumsal bir düzlemde ele almaktadır. Psikotarih alanında bir duayen olan deMause'a göre çocuk yetiştirme stilleri, toplumların psikojenik yapısında belirleyici rol oynama ve travmanın kuşaklararası geçişini sağlama misyonuna sahiptir.[5,77] Çocukluk tarihinde zamanda geriye gidildiğinde çocuğa yönelik ihmalin, zulmün ve ailelerinden görülen şiddetin arttığı ve bu sürecin cinsel istismardan kurbanın öldürülmesine kadar giden bir yelpazede genişlediği görülmektedir. Çocuğun ebeveynleri tarafından gördüğü ihmal ve istismarın temelinde yatan psikolojik unsur ebeveynlerin kendilerinde katlanamadıkları duygularını çocuklarına yansıtmaları ve böylece kendileri için herhangi bir risk oluşturmayacak şekilde bu duyguları onların bedeninde kontrol etme imkânı elde etmeleridir. Aileleri tarafından travmatize edilen çocuklar, hem bakım vereni ile güvenli bağlanma geliştiremez hem de kendi ruhsal bütünlüğü kesintiye uğrar ve bilinç, kimlik ve çevreyi algılama yetilerinde sorunlar ortaya çıkar. Bu çocukların yaşadıkları travmatik tecrübelerle başa çıkmaya çalışırken psikopatoloji geliştirmeleri kaçınılmazdır. Ayrıca, bu çocukların kendileri ebeveyn olduklarında yaşam olaylarını fark etme ve çocuklarını travmatik yaşam olaylarından koruma becerilerinde de ciddi sorunlar ortaya çıkar ki bunlar da psikopatojen aile dinamiklerinin yapı taşlarını oluşturur.[1,30]

Psikotarih, tarih boyunca çocukların yetiştirilme stilleri, aile kurumunun yapısı ve dinamikleri, çocuk istismarı ve ihmaline karşı toplumların bakış açılarını incelemektedir. İnsanlık tarihinin en önemli teorisyeni olan deMause'a göre çocukluğun evrimi ensestten sevgiye ve istismardan empatiye doğru yavaş ve düzensiz bir şekilde ilerleyen; ancak aynı zamanla gelişmeye devam eden bir süreçtir. Bu çalışma alanının temel varsayımı; anne ve babaların çocuk yetiştirme stilleri aracılığı ile kendi travmalarını çocuklarına yansıtarak çözmeye çalışmaları nedeni ile gördükleri kötü muamele sonucunda oluşan bu olumsuz yaşam deneyimlerini işleyememeleri ve kendi çocuklarını da travmatize etmeleridir.[76,77] Aile içinde yaşanan çocukluk çağı travmaları, zamanla kronik hale gelmekte, travmatize olan çocukların ebeveyn olması ile de bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çocuğun ihmal ve istismarı neredeyse çocuk yetiştirme tarzı olarak kabul görmektedir.

Bu bağlamda, deMause tarihsel çocuk yetiştirme tarzlarını ve dolayısıyla çocuk ihmal ve istismarını altı psikotarihsel evrede incelemiştir.[6] Bunlar çocuk öldüren evre, terk eden evre, tutarsız evre, müdahaleci evre, sosyalleştirici evre ve yardım edici evredir. Birinci evre olan çocuk öldüren evre tarihsel süreç içindeki en travmatik evredir ve kendi içinde erken çocuk öldüren ve geç çocuk öldüren evre olarak ikiye ayrılır. Erken çocuk öldüren evrede ebeveynler şizoid yapıda olup çocuğunu kötü olarak nitelendirdiği için onu cezalandırır ve hayvan türü alter ruhlara kurban eder. Geç çocuk öldüren evrede ebeveynler narsisist bir yapıdadır ve çocuğunu tüketip, terk edip insan türü alter tanrılara kurban ederler. Bu evrede bebek ölümü, ensest, tecavüz, işkence ve vücut bütünlüğünü bozan davranışlar yoğun bir şekilde görülmektedir. Terk eden evrede ebeveynler mazohistik yapıda olup çocuğuyla empati kurma becerileri kısmen artmıştır, yaraladığı çocuğunu affetmiştir. Bu evrede çocuğu öldürmeden yaralamaya geçilmiştir. Günahkâr olarak dünyaya geldiği düşünülen çocuklar fiziksel ya da psikolojik acıya maruz bırakılarak günahlarından arındırılmışlardır. Aslında, bu uygulamalar ebeveynlerin çocukların bedenleri üzerinden kendilerine işkence etmelerinden başka bir şey değildir. Tutarsız evrede ebeveynler sınırda (borderline) bir yapıdadır. Tutarsız çocuk yetiştirme tarzının hâkim olduğu bu evrede ebeveynler çift mesaj verirler ve çocuklarıyla şiddet-empati döngüsünde bir ilişki kurarlar. Kendilerini bir yandan çocuklarına adarken diğer yandan çocuklarını ezip döverler. Bu evrede yetişen çocuklarda yoğun yalnızlık, depresyon, çaresizlik, hayal kırıklığı, ayrılık anksiyetesi ve dissosiyasyon görülmektedir. Dördüncü evre olan müdahaleci evrede ebeveynler depresif yapıdadır ve çocuk yetiştirmede temel amaç çocuğu disipline etmektir. Bu evrede çocuğu itaat ettirmek ebeveynler için oldukça önemlidir. Bunu sağlamak için de fiziksel ve psikolojik istismarın yerini her şeye müdahale eden ebeveyn ve onun duygusal istismarı almıştır. Bu evrede ebeveynlerin çocuklarına düşük seviyede de olsa duygusal ilgi göstermeye ve onlara bakım vermeleriyle birlikte ebeveyn-çocuk arasında duygusal bağ kurulmaya başlanmıştır. Bu evrede görülen psikopatolojiler dissosiyatif bozukluklardan depresyon bozukluklarına evrilmiştir. Sosyalleştirici evrede ise ebeveynler nevrotik yapıdadır ve çocuğun ebeveyn tarafından manipülasyonu görülmektedir. Bu evrede çocuk yetiştirme pratiğinin ulaşmak istediği amaç çocuğun sosyalleşmesi olsa da bu sosyalleşme ebeveynin istekleri ve idealleri doğrultusunda inşa edilmektedir. Son evre olan yardım edici evrede ebeveynler, bireyleşmiş çocuk yetiştirme tarzını benimsemektedir. Yardım edici rolde olan ebeveynler çocuklarının hayatlarının her aşamasında hedeflerine ulaşmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşım, çocuğa yönelik travmaları minimize etmektedir.[1,2,5,6]

Psikotarihsel açıdan çocuk yetiştirme tarzları incelendiğinde çocukların fiziksel şiddetten duygusal şiddete, cinsel istismardan başkalarına hizmet etmek üzere sunulmalarına kadar travmatik yaşam olaylarının mağduru oldukları, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzı olarak çocuğa işkence ettikleri, onların bu travmaları işleyemedikleri ve kendileri ebeveyn olduklarında çocuklarına işkence ederek bu travmaları ile yüzleştikleri, tüm bu tarihsel sürecin aileyi yapısal olarak patolojik bir noktaya çektiği ve sonuç olarak Öztürk tarafından ifade edildiği gibi bir çocuk yetiştirme tarzı olarak ihmal ve istismarın olumsuz sonuçlarından kaçmanın mümkün olmadığı ve döngüsel olarak psikopatolojilerin nesiller boyu aktarılarak tarih boyunca insan hayatının içinde var olduğu görülmektedir.[1]

YARDIM EDİCİ EBEVEYNLİK STİLİNİN PATOLOJİK HALİ: ARKADAŞ EBEVEYNLİK MODELİ

Psikotarihsel yaklaşımda çocuk yetiştirme tarzlarının altıncı evresi olan ve bireyleşmiş çocuk yetiştirme bakış açısı ile karakterize olan yardım edici stil günümüzde oldukça önem kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir.[5,76] Yardım edici ebeveynlik stilinin en patolojik hali kendisini "arkadaş ebeveynlik modeli" olarak göstermekte ve yardım edici ebeveynlik stilinin kötüye kullanımı özellikle eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerde sıklıkla karşılaşılan bir durum haline gelmektedir. Bu ebeveynlik modelini uygulayan anne ve babalar aslında çocuk sahibi olmayı çok istemiş olmalarına rağmen ebeveyn olmaya dair sorumluluklarını yarı bilinçli ya da bilinçaltı bir düzlemde reddetmektedirler.[1,79] Aslında, arkadaş ebeveyn modelini kullanarak ebeveynliğe dair sorumluluklarından sıyrıl-

makta ve bu durumla ilgili herhangi bir suçluluk duygusuyla mücadele etmek zorunda kalmamaktadırlar. Bu ebeveynler adeta çocukları ile bir yarış içine girerek kendi gençliklerinde yaşayamadıkları ne varsa çocukları üzerinden deneyimlemek istemektedirler. Çocuklarının tüm hayatını birtakım aktivitelerle doldurarak aslında çocuklarıyla birebir vakit geçirmeye dönük tahammülsüzlüklerini regresif bir davranış örüntüsü ile rasyonel hale getirmeye çalışmaktadırlar. Yapılan bu regresif müdahaleler neticesinde de çocukları ile iletişimleri bozulmaktadır.[1,79] Bu ebeveynlik modeli, çocukların kendi başlarına kalmalarına ve kendilerine aile dışından rastgele rehberler edinmelerine neden olabilmektedir. Arkadaş ebeveynlik modeli, bu süreçte aslında kötüye kullanılmaktadır. Çünkü, bu ebeveynlik modeli, gelişmekte olan çocuk tarafından çift mesaj olarak algılanacak ve onun ruhsal yapısında da bir dualiteye ve dissosiyatif reaksiyonlara neden olacaktır.[1,79] Bu bağlamda, psikotarihsel bakış açısına da paralel olarak aslında arkadaş ebeveynlik modelinin, ebeveynlerin kendilerinde tahammül edemedikleri ya da kendilerindeki eksiklikleri çocuk yetiştirme stilleri üzerinden tatmin etmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Yardım edici ebeveynlik stilinin patolojik hali olan "arkadaş ebeveynlik modeli", günümüzde çocuktan ebeveyne şiddet süreçlerinde önemli bir patojen ajan olarak devreye girmektedir.

ÇOCUKTAN EBEVEYNE ŞİDDET

Aile ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla ebeveynden çocuğa yönelik olumsuz davranışlar ya da tutumlar üzerinden yürütülmekteyken özellikle değişen aile sistemlerinin de etkisiyle çocuktan ebeveyne şiddet olaylarının artışı bu alanda da çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır.[80] Henüz çocuktan ebeveyne şiddet olgusunun psikopatolojik sonuçları çalışılmamış olsa da aile psikopatolojisindeki gibi birçok etkenin bir arada olduğu ve hepsinin birbiri ile ilişki içinde olduğu görüldüğünden bu kavramın önemli olduğu değerlendirilmektedir. Öztürk'e göre görünürde normal aile dinamiğinin fonksiyonel olmayan yapısı içindeki şımartılma ve ihmalin bir sonucu olarak çocuktan ebeveyne şiddet görülmekte ve aile içinde yeni bir travma şekli olarak kendisini göstermektedir ki şımartılma süreci çocuktan ebeveyne şiddetin en temel belirleyicilerinden biridir.[1]

Çocuktan ebeveyne şiddet bilimsel literatürde çok az ilgi gören bir araştırma konusu olmuştur; ancak son yıllarda bu şiddet türünün kayıt altına alınma oranlarındaki artış nedeniyle bilimsel incelemenin odağı haline gelmiştir.[80] Çocuktan ebeveyne şiddet kavramsal olarak, farklı şekillerde tanımlanmaktadır; ancak bu tanımlar arasında ufak nüans farkları bulunmaktadır. Örneğin, Cottrell çocuktan ebeveyne şiddet kavramını "bir ebeveyn üzerinde kontrol elde etmek için çocuğun fiziksel, psikolojik veya finansal zarara neden olmak amacıyla gerçekleştirdiği herhangi bir eylemidir" şeklinde tanımlarken Holt ise "bir ebeveyn üzerinde çocuğun güç ve kontrol uygulamak için sözlü, finansal, fiziksel veya duygusal araçları kullandığı davranış kalıbı" olarak tanımlamıştır.[81-83] Çocuk tarafından ebeveynine karşı gerçekleştirilen bu eylemlerdeki temel unsur davranışların istismar edici bir yapıda olmasıdır. Yaygın olarak bildirilen istismar edici davranışlar arasında isim takma, kendine veya başkalarına zarar verme tehdidi, aşağılama girişimleri, mülke zarar, hırsızlık ve fiziksel şiddet yer almaktadır.[82]

Amanda Holt tarafından oluşturulan dört ana şiddet kategorisinden faydalanarak çocuktan ebeveyne şiddeti daha kapsamlı bir şekilde anlamak mümkündür.[82] Bu dört kategori; sözlü şiddet, mali şiddet, fiziksel şiddet ve duygusal şiddet olarak adlandırılmıştır. Sözlü şiddet; ebeveyne bağırma, aşağılayıcı isimler takma, küfür etme, ebeveynin dış görünüşünü, zekasını ya da anne/babalık becerilerini eleştirmek gibi davranışları kapsamaktadır. Mali şiddet; mülke, mobilyaya ya da eşyalara zarar verme, para veya mal hırsızlığı, para ya da mal talep etme, kendisine ait olan borçlar için ebeveynleri sorumlu kılma davranışlarını içerir. Fiziksel şiddet ise yumruklama, tekmeleme, tokatlama, itme, tükürme veya ebeveynlere bir şeyler fırlatma davranışları olarak kabul edilmektedir. Son olarak, duygusal şiddet da ebeveyni korkutma, korkutarak öz güvenini zayıflatma, dengesiz hissettirmeye çalışma, ona veya kendine zarar verme tehdidi gibi davranışları kapsamaktadır. Bu şiddet türleri ayrık bir şekilde sergilenmekten ziyade daha çok bir arada ve aynı anda ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, kategorilerdeki davranış örüntüleri farklı olsa da duygusal düzeyde belirli bir dereceye kadar birbirleri ile iç içe geçmiş yapıdadırlar.[82]

Çocuktan ebeveyne şiddetin, diğer aile içi şiddet türleri gibi (örn; yakın ilişkilerde veya aile ilişkilerinde şiddet ve/veya istismar), kısa ve uzun vadeli yıkıcı etkileri olabilmektedir. Bu yıkıcı etkiler arasında duygusal sıkıntı, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları, iş ve mali zorluklar ile sosyal ve aile ilişkilerindeki sorunlar yer almaktadır.[82] Bu bağlamda, çocuktan ebeveyne şiddetin ve etkilerinin tam anlamıyla kavranabilmesi için bu davranış örüntüsünü açıklamaya çalışan teorilerin incelenmesi ve bu davranışların sürekliliğini sağlayan (örn; çocuktan ebeveyne şiddet davranışlarındaki ani artış) etkenlerin değerlendirilmesi önemlidir.[84] Sosyal öğrenme teorisi çocuktan ebeveyne şiddeti açıklamayı çalışan teorilerden biridir. Bu teoriye göre,

ebeveynlerin kendi aralarında (dolaylı mağduriyet) ve çocukları ile olan ilişkilerinde (doğrudan mağduriyet) kullandıkları şiddet davranışları, çocuklar tarafından model alınır ve öğrenilir; öğrenilen bu davranışlar da ebeveyne karşı sergilenir.[81] Sosyal öğrenme teorisinin yanı sıra, ebeveynden çocuğa ve çocuktan ebeveyne şiddet arasındaki ilişkiyi açıklamak için iki tamamlayıcı ve açıklayıcı model daha geliştirilmiştir.[85] İlk modele göre, ebeveynden çocuğa şiddet, çocuktan ebeveyne şiddeti yordar ve ardından çocuktan ebeveyne şiddet, ebeveynden çocuğa şiddeti engeller. Buradaki ilişkide, karşılıklılık (eş zamanlı olarak şiddet davranışlarının gerçekleşmesi) bulunmamakta, aksine bir öç alma ya da rövanş (gecikmeli tepki) bulunmaktadır. İkinci modelde ise, ebeveynden çocuğa ve çocuktan ebeveyne şiddet karşılıklı olarak öngörülür. Burada görülen ilişki iki yönlüdür ve bir karşılıklılık bulunmaktadır.[86] Yani her iki taraf da birbirine şiddet uygular hatta bu şiddeti eş zamanlı ya da yakın zamanlı uygular.

Çocuktan ebeveyne şiddet oranlarındaki artışın temel dinamikleri incelenecek olursa en önemli nedenlerden birinin ebeveyn-çocuk ilişkilerinde meydana gelen ve giderek simetrik bir yapıya doğru derin bir dönüşümün olmasıdır. Tarihsel olarak bakacak olursak, son yıllarda otoriter ebeveynlik tarzından hoşgörülü ve müsamahakâr ebeveynlik tarzına doğru bir geçiş olduğu görülmektedir. Geçmişte çatışmaları çözmek için kendi doğrularını çocuklarına empoze eden ebeveynlerin yerini çocukların tüm isteklerine boyun eğen ebeveynler almıştır.[87] Bunun dışında, günümüz toplumunda çocuklar ve ergenler, ebeveynlerin sağlayıcı rolünü üstlendiği bir tüketim toplumunda yetiştirilmektedirler. Bu tüketim kültüründe ebeveynlerin çocuğun isteklerini yerine getirmeyi reddettiği durumlarda, çocuktan ebeveyne şiddet, çocuğun bütün isteklerine ulaşması için bir araç haline gelmiş olabilir. Ayrıca, çocuk yetiştirme tarzlarındaki ve gençliğin gelişimindeki bu değişimler nedeniyle, çocuktan ebeveyne şiddet, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına sınır koyma ve bu davranışların olası sonuçlarını çocuğa göstermedeki yetersizlikleri ile de ilişkili olabilir. Yani, çocuktan ebeveyne şiddet çocuğun diğer aile üyeleri üzerinde güç ve kontrol sahibi olmaya çalıştığı geleneksel güç ilişkilerindeki bozulmanın bir sonucu olabilir.[88]

Ebeveyne şiddet uygulayan çocukların ve ergenlerin psikolojik özellikleri aile özelliklerine kıyasla daha az araştırılsa da bazı araştırmalar bu bireylerin çocuktan ebeveyne şiddete katkıda bulunan duygusal ve davranışsal bozukluklara sahip olabileceklerini göstermektedir. Örneğin, çocuktan ebeveyne şiddet uygulayanlar arasında madde kullanımı sık görülmektedir.[87,89-91] Madde kullanımı ile şiddet arasındaki ilişkiyi açıklamak için farklı teoriler üretilebilir. Madde kullanımı, şiddet için bir katalizör görevi görebilir ve çocukları ama özellikle ergenleri hem sözlü hem de fiziksel olarak engelleyerek ebeveyn-çocuk çatışmalarının şiddetlenmesinde etkili olabilir.[91] Alternatif olarak, alkol ve diğer uyuşturucuların, dikkat ve karar verme süreçlerinde doğrudan psikofarmakolojik etkileri olması nedeniyle saldırganlık artabilir.[92] Ayrıca, çocuktan ebeveyne şiddet uygulayanların sıklıkla anksiyete ve depresyon düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Kennedy ve ark., ebeveynlerine şiddet uygulayan ergenlerin uygulamayanlara kıyasla daha fazla psikolojik semptom gösterdiklerini bulmuştur.[93]

Bu alanda yapılan diğer araştırmalar da bu ergenlerin mutsuzluk duyguları, düşük benlik saygısı ve depresyon semptomları gösterdiklerini bildirmiştir.[87,93] Çocuktan ebeveyne şiddet uygulayanlar genellikle sadece ailelerinde değil, farklı yaşam alanlarında ve farklı kişilere karşı da şiddet uygularlar ve ayrıca başka suç davranışlarında da bulunurlar.[94,95] Örneğin, bir dizi boylamsal çalışma yürüten Pagani ve ark., çocukluk döneminde okul ortamında ölçülen çocuğun şiddete yatkınlık düzeyinin yüksek olması sonraki yıllarda ebeveynlere karşı şiddet uygulama ihtimalini en iyi yordayan değişkenlerden biri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.[90,91] Çocuktan ebeveyne şiddet ile agresyon arasında da pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre özellikle proaktif agresyon (istenen bir amaca ulaşmayı amaçlayan kasıtlı eylemler) çocuktan ebeveyne şiddeti öngörmektedir. Yani, çocuktan ebeveyne şiddet belirli görevlerden kaçınmak ve isteklere ulaşmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle aile içindeki rollerin ve güç dengesinin değişimi de göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynlerinin kontrol gücü olmadığını algılayan çocukların ailede otoriter bir rol üstlenmesi anlamına da gelmektedir.[87]

Bunlara ek olarak, çocuğun yaşının da çocuktan ebeveyne şiddet olgusu ve uygulanan şiddetin modeli ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Çocuktan ebeveyne şiddet oranları ergenliğin ortalarında zirveye çıkmakta ve ardından yaşın ilerlemesiyle kademeli olarak azalmaktadır.[93] Şiddetin modeli unsurunda da yaşa göre değişimler görülmektedir. Örneğin, yaş, mağdur seçimini etkileyebilmektedir. Yapılan araştırmalara göre babaların yetişkin erkek çocukların hedefi olma olasılığı daha yüksektir. Babaların 15-16 yaş grubu erkek ergenler tarafından şiddete uğrama ihtimalleri annelerinkinin yarısı kadarken, yaş aralığı 17-18 olduğunda babalar annelerin iki katı oranında şiddete uğramaktadırlar.[96,97] Ayrıca Browne ve Hamilton tarafından yapılan bir araştırmanın

sonucuna göre babaların üniversite çağındaki çocuklarından ağır fiziksel şiddet (dövülme veya silahla vurulma gibi) görme olasılıkları annelere göre daha yüksektir. Ayrıca, çocuktan ebeveyne şiddet olgusunda çocuğun cinsiyeti araştırılan unsurlardan biridir. Erkekler ve kız çocukları arasında çocuktan ebeveyne şiddet uygulama oranları açısından önemli bir fark bulunmamaktadır.[98] Hem erkekler hem de kızlar çocuktan ebeveyne şiddetin tüm alt tiplerini gerçekleştirmekle beraber, erkeklerin daha çok fiziksel şiddete başvurduğu ve kızların da daha çok duygusal şiddete başvurduğu görülmektedir.[99]

Bir diğer çocuktan ebeveyne şiddetle ilişkili unsur ailelere ait özelliklerdir. Çocuktan ebeveyne şiddetin geleneksel olarak diğer aile içi şiddet biçimleriyle ve cezalandırma ve duygusal yoksunluk kullanımını içeren ebeveynlik tarzlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin, şiddete maruz kalma[100,101], sözlü ceza[91] ve duygusal yoksunluk[96] gibi etkenler çocuktan ebeveyne şiddet için risk faktörleri olarak belirlenmiştir. Özellikle annelerine şiddet uygulayan çocuklarda aile içi şiddete (evlilik içi şiddet mağduru olma ve ebeveyni tarafından mağdur edilme) maruz kaldıklarını ve ebeveynlerinde sürekli öfke, saldırganlık, duygu düzenleme becerilerinde eksiklik (olumsuz duygular karşısında dürtüsellik ve ruminasyon) olduğunu bildirmişlerdir. Diğer taraftan, babalarına şiddet uygulan çocuklar ise daha ağır düzeyde aile içi şiddete maruz kaldıklarını ve ebeveynlerinde öfke düzeyinin oldukça yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca, ebeveynden çocuğa şiddet olgusu da çocuktan ebeveyne şiddeti hem anneye hem de babaya dönük olarak yordamaktadır.[102]

Çocuktan ebeveyne şiddet genel olarak değerlendirildiğinde tarihsel süreçte çocuk yetiştirme tarzlarındaki değişimin etkili olması[87] ile ailede çocuğun güç ve kontrol kazanması[88] neticesinde ortaya çıkan ve ailenin yapısı, ebeveynlik tutumları, aile içi şiddet, çocuğun kendisinden gelen özellikler (yaş, cinsiyet, madde kullanımı gibi) ile yakında ilişkili olan bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.[87,89-91] Henüz çocuktan ebeveyne şiddet olgusunun psikopatolojik olarak sonuçları çalışılmamış olsa da aile psikopatolojisindeki gibi birçok etkenin bir arada olduğu ve hepsinin birbiri ile ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çocuktan ebeveyne şiddetin aile psikopatolojileri ile de yakından ilişkili hatta bunun temel bileşenlerinden biri olduğu düşünülmektedir.

PARRİSİD, PATRİSİD VE MATRİSİD

Çocuktan ebeveyne şiddet başlığı altında düşünülebilecek en uç noktadaki davranış biçimi anne ve babanın kendi çocukları tarafından öldürülmesidir. Bu bağlamda, kavramsal olarak, parrisid, teknik olarak yakın bir akrabanın öldürülmesi anlamına gelen; ancak son yıllarda çocuğun ebeveynlerini öldürmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Matrisid ve patrisid olmak üzere iki alt tipi bulunmaktadır. Matrisid, çocuğun kendi annesini öldürmesi anlamına gelirken patrisid, çocuğun kendi babasını öldürmesi anlamına gelir.[57,58] Konuya olan ilgi çok yoğun olsa da yapılan araştırmalar, bu olguların toplam cinayet vakaları içinde çok düşük bir oranda görüldüğünü ortaya koymaktadır.[103,104] Bu durum, aynı zamanda araştırmada zorluklara neden olmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu anekdota dayalı vaka raporları ve küçük kohort çalışmaları ile sınırlıdır.[105]

Yapılan araştırmalar, parrisid, matrisid ve patrisid olgularında ve faillerin yani çocukların kişilik yapılanmalarında benzer bir örüntünün olduğunu göstermektedir. Öncelikle, neredeyse her zaman ebeveynler erkek çocukları tarafından öldürülmektedir. Parrisid failleri genellikle 30 yaşından daha küçüktür ve çoğu bekârdır. Olay genellikle kurbanın evinde meydana gelir. Bu çocuklar genellikle aileleri ile yaşarlar ve ebeveynlerini öldürürken sıklıkla acı verici yöntemler ve aşırı şiddet kullanırlar.[105,106] O'Connell'e göre, annesini öldüren bir erkek evlat çoğunlukla evlenmemiş, annesi ile yoğun ilişkisi olan, sosyal anlamda aşağılık duygusu ile mücadele eden ve pasif rolde bir babası olan ya da hiç babası olmayan bir profil sergilemektedir.[107] Singhal ve Dutta, babasını öldürmekle suçlanan 10 erkek evlat ile yaptıkları çalışmada, bu çocukların babalarının annelerine kıyasla önemli ölçüde daha fazla cezalandırıcı olduklarını ve annelerinin de babalarına kıyasla aşırı korumacı ve daha hoşgörülü davrandıklarını bulmuştur.[108] Benzer şekilde, Campion ve ark. da annelerini öldüren erkek çocukların kendilerini zayıf, umutsuz ve bağımlı hissettiklerini, yetişkin erkek rollerini üstlenmede zorlandıklarını öne sürmüştür.[109] Konu ile psikiyatrik değerlendirmelerde ise, bu çocuklarda başta depresif ve psikotik bozukluklar olmak üzere yüksek oranda psikiyatrik tanılar tespit edilmiştir.[110] Faillerdeki en yaygın teşhis, parrisid sırasında aktif psikoz semptomlarının olduğu şizofrenidir. Olay sırasında, bireye çoğunlukla kötücül (düşmanca) paranoid hezeyanlar eşlik eder. Şizofreni hastaları arasında matrisid, patriside kıyasla daha sık görülür.[109] Ayrıca, tanısı konamamış ruhsal bozukluklar ve psikiyatrik tedavi geçmişi olan çocuklarda uygun tedavinin uygulanamamış olması parrisid riskini arttıran faktörler olarak kabul edilmektedir.[105]

Parrisid olgusunu açıklamaya çalışan ilk yorumlar çoğunlukla psikanalitik kökenlidir. Bu teoriler, bir ebeveyni öldürmeye yönelik öldürücü dürtülerin, düşmanlığa veya

ensest arzulara karşı bir savunma olarak ödipal kökenli olabileceğine dair önerileri içermektedir.[111] Son yıllarda ise, Heide tarafından yapılan çalışmalar sonucunda üç ana etken tespit edilmiştir. Birincisi, ağır istismara uğramış çocuğun istismarı sona erdirmek için ebeveynlerini öldürmesidir. İkincisi, ağır psikiyatrik bozukluğu nedeni ile çocuğun bu eylemi gerçekleştirmesidir. Ve son olarak, çocuğun tehlikeli derecede antisosyal olması bu sonucu beraberinde getirmektedir. Ancak, bu çalışmaya göre ciddi şekilde istismara uğramak ve tehlikeli biçimde antisosyal kişilik örüntüsü parrisidin temel yordayıcılarıdır.[57,58] Çocuğa yönelik kötü muamele, bir ebeveynin öldürülmesine yol açan dinamikleri analiz etmede kritik öneme sahiptir. Araştırmalar, birkaç istisna dışında, ebeveynleri öldürenler de dahil olmak üzere cinayet işleyen gençlerin hayatlarında önemli travmalara maruz kaldıklarını açıkça göstermiştir.[112] Bu çocukların birçoğu çocuklukları boyunca ebeveynleri tarafından ciddi şekilde ihmal edilmiş ve istismara uğramışlardır.[57] Bu kadar yıkıcı sonuçları olan parrisid, patrisid ve matrisid için hem çocuktan gelen özelliklerin hem de ebeveyn-çocuk ilişkisinin çok önemli rol oynadığı araştırmalarca desteklenen bir bulgudur.[57,58,105,109,111] Bu bağlamda ilgili konunun aile psikopatolojisi kapsamında değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

POSTMODERNİZM VE POSTMODERN AİLE

Postmodernizm, modernizme karşı bir yapılanma olmaktan ziyade, değişen zamanın koşullarına uyum sağlanması için modern fikirleri ve inançları en iyi şekilde değiştirmek ve düzeltmek için tasarlanmış bir dizi tutum ve çaba olarak kabul edilmektedir.[113] Postmodernizmin farklılık, eşsizlik ve düzensizlik varsayımları, geçirgen ailenin postmodern anlayışının altında yatan temel kavramlardır. Bugün, çekirdek ailenin, her biri yüksek kaliteli çocuk yetiştirme sağlayabilen birçok farklı aile formundan biri olduğunu kabul ediyoruz. Tek ebeveynli, iki ebeveynli çalışan, yeniden evlenen ve evlat edinen aileler, bu geçirgen akrabalık yapılarından sadece birkaçıdır. Özellikle toplumsal yaşamdaki değişimler neticesinde kadının çalışma hayatına dahil olması ebeveynlik sorumluluğunu anneye ait bir sorumluluk olmaktan çıkarıp paylaşılmış ebeveynlik denilen babanın ve belki de üçüncü kişilerin de dahil olduğu bir yapıya çevirmiştir. Ayrıca, aile yapısının içinde özerklik ihtiyacının desteklenmesi her aile üyesinin kendi çıkarlarının peşinden gittiği ve bu çıkarları ailenin çıkarlarının önüne koyduğu sonucunu beraberinde getirmektedir. Bunlara ek olarak, çocukların da yaşamın tüm değişimlerine karşı hazır ve bunlarla başa çıkabilecek kadar yetenekli olduğu kabul edilmektedir. Çocukların yetkinliğine dair inancın ortaya çıkmasında ebeveynlerin yetkin çocuklara ihtiyaç duyması temel mekanizmadır. Küçük yaşlardan itibaren ebeveynleri dışındaki kişilerden bakım almakla, boşanmayla ve yaşamda karşılaşılabilecek diğer beklenmedik durumlarla baş edebilecek çocuklara ihtiyaç duyulmaktadır.[113] Tüm bu değişen koşullar neticesinde ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve ebeveynlik stillerinin de değişmesi beklenen bir durumdur. Postmodernizm, yeni psikopatojen ilişki paternlerini ve aile psikopatolojilerini beraberinde getirmiştir.

AİLE PSİKOPATOLOJİSİNDE POSTMODERN BİR TREND: "SHARENTING"

Şimdiki zamanın dijital çağında "sharenting", hem postmodern bir psikopatolojinin yansıması hem de bir trend olarak aile psikopatolojilerinde majör bir rol üstlenmiş ve üstlenmeye de devam etmektedir. Günümüzde her yaştan insan, arkadaşlıklarını sürdürmek veya genişletmek ve bilgi toplamak ya da paylaşmak gibi birçok ihtiyaç için giderek daha fazla önem kazanan sosyal medya platformlarının aktif kullanıcıları haline gelmiştir.[114] Bilgi teknolojisinin bu evrimi sırasında, bu platformları kullanan yeni nesil yetişkinler ebeveynlik saflarına katılmıştır. Bunun sonucunda, günümüz ebeveynleri çocuklarını ilk olarak dijital kültürde yetiştirmektedir.[115] Dijital kültürde çocuk yetiştirme pratiğinin yansıması ise ebeveynlerin, sosyal medya platformlarında çocukları hakkında gönderiler ve resimler paylaşması olarak görülmektedir.[116] Ebeveynlerin sosyal medya platformlarında çocukları hakkında paylaşımlar yapmasına İngilizce "paylaşma (share)" ve "ebeveynlik (parenting)" kavramlarının bir birleşimi olan "sharenting"/"paylaşan ebeveynlik" denmektedir.[117-119] "Sharenting" kavramı için başka bir tanımlama ise bir ebeveynin çocuğu/çocukları hakkında kişisel bilgileri aktaran metin gönderileri, fotoğraflar ve videolar paylaşarak çocuğunun/çocuklarının hayatlarını göstermek için sosyal medyayı kullanması şeklinde yapılmıştır.[59]

Maltz Bovy ise yapılan bu tanımları yetersiz bularak "sharenting" kavramını farklı açıdan ele almıştır. Bu bakış açısına göre, yapılan eylemin "sharenting" olarak tanımlanması için kitlesel bir izleyici grubunun varlığı ve çocuğun tanınma olasılığı olmak üzere iki kıstasın karşılanması gerekmektedir. Yani, ebeveynler çocukları ile ilgili çok fazla bilgi veya fotoğraf paylaşsalar bile bu paylaşım aile üyeleri veya arkadaşlar arasında kalıyorsa ya da çocukla ilgili paylaşımlar isimsiz olarak yapılıyorsa (yani çocuğun tanınmasını olanaksız kılıyorsa) bu "sharenting" olarak tanımlanamaz.[60] "Sharenting" kavramı için bir diğer önemli kriter de çocuk için ortaya çıkabilecek olası risk düzeyidir. Ebeveynlerin çocuklarının mahremiyet haklarını ihlal et-

meleri bu çocukları şimdi ya da gelecekte tehlikeye atabilir. Yani, temel risk, çocukların mahremiyetlerini kaybetmesi ile ilişkilidir. Bu kriterleri dikkate alarak Maltz Bovy, "sharenting" kavramını "ebeveynlerin, çocuklarının mahremiyetini ihlal eden ve çocukları hakkında birçok ayrıntılı bilgiyi içeren fotoğrafları, videoları ve paylaşımları (posts) sosyal medya aracılığıyla kamuya açıklaması" şeklinde yapmıştır.[60]

Sosyal medya platformlarında, ebeveynler genellikle etkileşimde oldukları kişilerin çocuklarının hayatına çevrimiçi olarak göz atmalarına izin verirler.[115,116] Bu izin çoğunlukla paylaşılan fotoğraflar, videolar ve durum güncellemeleri aracılığıyla verilir.[120] Yapılan araştırmalar, sosyal medya platformlarının yetişkinlerin günlük yaşamlarında kapladıkları alan arttıkça "sharenting" fenomeninin de hızla arttığını göstermektedir.[115] "Sharenting" gebelikten ergenliğe kadar çocukluğun her aşamasında yapılmaktadır.[121,122] Bu bağlamda, Kumar ve Schoenebeck, ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarının kilometre taşları fotoğraflarını ve aile/arkadaşlarla birlikte çekilmiş sevimli ya da komik olduğunu düşündükleri fotoğrafları paylaştıklarını belirtmiştir.[120] Bu bilgi, ebeveynlerin sıklıkla çocuklarının mutlu anlarını ifade eden fotoğrafları paylaştıklarını belirten Brosch tarafından yapılan araştırmayla paralellik göstermektedir. Bu mutlu anlar, Brosch tarafından günlük yaşamın (örn; yemek zamanı ve aile ile birlikte olunan fotoğraflar), gezilerin (örn; tatil fotoğrafları) ve özel etkinliklerin (örn. anaokulunda ilk gün fotoğrafı) fotoğraflarını temsil eden üç kategoriye ayırmıştır.[115]

Ebeveynler çocuklarıyla ilgili yaptıkları paylaşımların bazen başkaları tarafından uygunsuz olarak algılanabileceğini veya çok fazla kişisel içerik barındırabildiğini (örneğin, çocuğun tuvalette otururken çekilen fotoğrafları) ya da gizlilikle ilgili sorunlar doğurabileceğini kabul etmelerine rağmen onlar hakkında içerik paylaşmaya devam etmektedirler.[115,123] Ebeveynlerin bu endişelerine rağmen çocukları hakkında paylaşım yapma-yapmama kararının verilme dinamikleri gizlilik-açıklık paradoksuyla açıklanmaya çalışılmıştır.[123] Bu paradoksa göre, ebeveynler çocukları hakkında içerik paylaşırken bir ikilem yaşamaktadırlar. Daha spesifik olarak, ebeveynler çocukları hakkında bilgi paylaştıklarında, "sharenting"in onlara sunduğu avantajlardan yararlanacaklardır. Ancak, çok fazla (uygunsuz) bilgi ifşa etmeden kaynaklı olarak gizlilik sorunları da yaşayacaklardır.[123] Bu nedenler ebeveynlerin çocuklarının mahremiyetlerini korumak ve "sharenting"in kendilerine sunduğu avantajlar arasında denge kurabilmeleri adına oldukça önemlidir.[116]

Ebeveynlerin "sharenting" davranışını sürdürme motivasyonları araştırmalara konu olmuştur. Öncelikle, ebeveynler "sharenting"i sosyal hayata katılım için hem bir yol hem de ailelerine ve arkadaşlarına çocuklarının hayatı hakkında güncel bilgileri ulaştırma olanağı olarak görmektedirler.[116] Ayrıca, ebeveynler "sharenting"i anıları toplamanın bir yolu olarak algılamaktadırlar.[118,120] "Sharenting" aynı zamanda ebeveynler için çocuk yetiştirme sırasında, örneğin yararlı bilgiler ve sorularına cevaplar alarak sosyal destek almalarının bir yoludur. Böylece, ebeveynler sosyal medyadaki bağlantılarından aldıkları sosyal destekle, ebeveynlik mücadelelerinde kendilerini daha az yalnız hissederler.[114] Bunlara ek olarak, ebeveynlerin kendi öz sunumlarını oluşturmalarını sağlarken başkaları tarafından iyi ebeveyn olarak değerlendirilme ihtiyaçlarını karşılamak için çocukları hakkında paylaşım yaparak çocuk yetiştirmeye dair yeterliliklerini de gösterirler.[120] Bunların dışında, ebeveynler sosyal medyada bir topluluk oluşturmaya ve kendileri yalnız değilmiş gibi hissetmeye, ebeveyn olarak ne yapmamaları gerektiğini öğrenmeye ve daha deneyimli ebeveynlerden tavsiye almaya yardımcı olduklarını bildirmektedir.[114,120] Şüphesiz, "sharenting", ebeveynlerin aile ve arkadaşlarıyla bağlantı kurmasına, çocuk yetiştirme sürecine ilişkin kararları için destek aramasına ve izolasyon duygularından kaçınmasına izin verdiği için birçok ebeveynin hayatında olumlu bir rol oynamaktadır.[124] "Sharenting", aynı zamanda ebeveynlere çocuklarını etkileyen tıbbi ve sosyal konulara dikkat çekmek için bir araç sağlamakta ve engelli ya da ölümcül hastalıkları olan çocukların ebeveynlerinin, bir dayanışma duygusu ve topluluk geliştirmesine izin vermektedir. Dahası, "sharenting", ebeveynlerin çocuklarının internette yayınladıkları fotoğrafları hakkında arkadaşları ve aileleri tarafından yorum alma düzeyleri arttıkça kendilerini ebeveyn olarak daha fazla memnun hissetmelerini ve kendilerine daha fazla değer vermelerini sağlamaktadır.[124]

Diğer taraftan, sosyal medya platformlarında ebeveynlerin çok fazla bilgi veya uygunsuz ya da utanç verici bilgi ve görseller paylaşmasıyla ilişkili olarak hem gelişimsel hem de yasal açıdan önemli zararlar vardır.[125] Ebeveynlerin çocukları ile ilgili aşırı paylaşım yapmaları çocuğun kimliğini ve özerklik duygusunu geliştirme sürecine müdahale edebilir. Çocuğu dijital kimlik hırsızlığına ve dijital kaçırılmaya (bir çocuğun fotoğraflarını başka sosyal medya hesaplarında yeniden yayınlayarak kendi çocuğu gibi gösterme) maruz bırakabilir ve akranları ve yetişkinler tarafından zorbalık (hem sanal hem de gerçek yaşamda) mağduru yapabilir. Ayrıca, potansiyel üniversite ya da iş başvurularının reddedilmesi riski ile karşı karşıya bırakabilir.[124] Ebeveynler, bir çocuğun adını, doğum gü-

nünü veya ev adresini içeren yayınları paylaşarak dolandırıcıların çocuklarının kimliğini çalmasını kolaylaştırabileceği gibi sosyal medya hesaplarındaki gizlilik ayarlarını kullanarak yayınlarına ve resimlerine kimlerin erişebileceğini sınırlasalar bile, çocuklarının resimlerinin kaydedilip daha sonra güvenli olmayan başka sayfalarda yeniden yayınlanmasına neden olabilirler. Uzun vadede ise, ebeveynler, çocuklarının üniversite ve iş kabulü alma süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir ve bu durum, daha sonra bilgi toplayan ve ekonomik teşvikler için insan profilleri oluşturan "veri koruma" firmalarının erişimine açılmasına neden olabilir.[124]

"Sharenting", öz kimlik, özerklik ve güven gelişimini etkilemesi ve akranlarıyla olan etkileşimleri değiştirmesi nedeniyle çocuklar için gelişimsel riskler de barındırmaktadır. Gizli kalması gereken bilgileri veya bir çocuk hakkında açıklayıcı ya da utandırıcı bilgileri paylaşarak, ebeveynler çocuklarını hem akranları hem de yabancılar tarafından zorbalığa maruz kalma riskine sokmaktadır. Utanç ve zorbalık tehdidi, otonom bir birey olarak var olmayı öğrenen bir çocuğun gelişimini ciddi şekilde etkileyebilir.[126] Yasal anlamda olabilecek sonuçlar ise ebeveyn-çocuk çatışmasını beraberinde getirebilir. Yasal bağlamda, Avrupa Adalet Divanı'nın Google Spain v. Costeja kararında ilan edilen ve Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliğinde silme hakkı olarak kodlanan unutulma hakkı "söz konusu kişiye ait mevcut algının bozulmaması için kişinin yanıltıcı, gereksiz, kronolojik olarak hatalı, utanç verici olabilecek veya kişiyle ilgili ancak muhtemelen adıyla ilgili olmayan veriler içeren geçmiş kayıtları silme, sınırlama veya değiştirme hakkı" olarak tanımlanmaktadır.[126] Bu düzenleme, gizlilik hakkı ile ifade özgürlüğü arasındaki güç mücadelesini tanır ve veri konusunun gizlilik hakkı ile arama motoru kullanıcısının orijinal göndericinin konuşma özgürlüğünden türetilen bilgilere erişim hakkı arasında denge kurmasını sağlar. Unutulma hakkı çerçevesi, çocukların rekabet halindeki gizlilik çıkarlarını ve ebeveynlerinin çocukları hakkında sosyal ağ sitelerinde bilgi yayma haklarını dengelemeyi amaçlamaktadır. Çocuğun bilgisi dışında bebekliğinden beri paylaşılan görseller ve videolarla ebeveyn tarafından çocuk adına oluşturulan dijital kimlik üzerinde kimliğin gerçek sahibinin söz ve kontrol hakkının ne kadar olacağı da bu kavram üzerinden tartışılmaktadır. Çünkü bu durum ebeveyn ve çocuk arasındaki sınırların yok olmasına ve ebeveyn-çocuk çatışmasına neden olabilmektedir. Bu hak çerçevesinde, reşit olmaları ile beraber ebeveynlerine veri paylaşımları nedeni ile dava açan çocuklar bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'da çocuklara, yetişkin olduklarında, ebeveynlerinin kendileri ile ilgili çocukluktan itibaren yaptıkları sosyal paylaşım ihlalleri hususunda ebeveynlerine dava açma hakkı veren bir yasa düzenlenmiştir.[126,127]

Çocukların özellikle ergenlerin ebeveynlerinin "sharenting" pratiğine yönelik algı ve tutumları da çalışma konusu olmuştur. Gençler sosyal medya platformlarını izlenim yönetimi için kullandıklarından sosyal ağlar ergenlerin yaşamlarında önemli bir rol oynamaktadır.[128] İzlenim yönetimi sırasında kişi, kendi çevrimiçi temsiline katkıda bulunan farklı unsurları yönetmeye çalışır.[129] İzlenim yönetimi, hala kendi imajlarını denedikleri ve başkalarının onayını ve geri bildirimlerini aradıkları için özellikle ergenler için önemlidir.[130] Ancak bu gelişimsel süreçler, ebeveynlerinin paylaşma davranışları nedeniyle kısıtlanabilir. Sonuç olarak, ergenlerin kendilerini nasıl sunmaya çalıştıkları ile ebeveynlerinin onlar hakkında paylaştıkları arasında belirli düzeyde çelişkiler oluşmaktadır.[129] Bu çelişkili doğalı süreç ise aile içerisinde "sharenting kaosu" olarak yaşantılanmakta ve bütün aile bireyleri adına bir kriz psikolojisi oluşturmaktadır.

Çevrimiçi fiziksel görünüm, çocukların ve ebeveynlerin farklı görüşlere sahip olduğu bir başka sorundur. Ergenler olabildiğince güzel görünmek ve bu görünümlerini daha da iyileştirmek için filtreler kullanmaktadırlar. Diğer taraftan, ebeveynler, çoğunlukla mükemmel bir fiziksel görünümden ziyade "doğal" görünümlü bir aile hayatı olduğu ebeveyn rollerini paylaşırlar. Bu durum, ebeveynlerin neden kanepede pijamalarıyla oturan çocuklarının fotoğraflarını paylaşmayı sevdiklerini ve çocukların ise bu resimlerin neden silinmesini tercih ettiklerini açıklamaktadır. Ergenler, bu tür fotoğrafları utanç verici bulduklarını ve bu fotoğrafların oluşturmaya çalıştıkları görüntüye uymadığını belirtmektedir.[129]

Ayrıca, ergenler için bir önemli konu da mahremiyettir. Mahremiyet ebeveynlerinden bağımsız olmaya çalışan ergenler için özellikle bu dönemde çok önemli hale gelmektedir. Ergenler, ebeveynlerinin utanç verici olarak algılanan bilgileri (çıplak bebeklik ya da çirkin fotoğrafları gibi), olumsuz davranışlarını ortaya çıkaran sosyal medyada aşırı açıklayıcı veya müdahaleci bilgileri (bir çocuğun arkadaşları ya da flörtüyle ilgili bilgiler gibi) paylaşmalarını kendi mahremiyetlerine bir müdahale olarak değerlendirmektedirler. Mahremiyete saygı ve gizlilik ilkesi, sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin ayrılmaz parçaları olan karşılıklılığın ve güvenin oluşumunun temelidir. Ebeveynlerin sosyal medyada çocukları hakkında aşırı paylaşımda bulunması (çocuğun izni olmadan) çocuğun kendileriyle güvene dayalı bir ilişki sürdürme becerisini sınırlayabilmektedir.[131]

"Sharenting", ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları ile de ilişkili bir durumdur. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme

stilleri üzerinde etkili iki boyut olduğunu öne süren Baumrind bunları duyarlılık ve talepkarlık olarak adlandırmıştır. İlk boyut olan duyarlılık, ebeveynlerin uyum sağlayıcı, destekleyici ve koşul koymayan yollarla çocuğun hem bireyselliğini hem de kendisini kanıtlamasını teşvik etmesi anlamına gelir ve bu süreç, sıcaklık, özerklik ve gerekçeli iletişimi içerir. Talepkarlık ise çocuğun topluma entegre olması için ebeveynlerin davranış düzenleme, doğrudan karşı çıkma, davranış kontrolü ve çocuğun faaliyetlerini denetleme davranışlarıdır. Ebeveynler, duyarlılık ve talepkarlık düzeylerine göre farklı çocuk yetiştirme tarzları benimserler.[132] Bir ebeveyn, duyarlılık ve talepkarlık düzeyleri yüksek olduğunda yetkilendirici tarzda ebeveynlik, duyarlılık ve talepkarlık düzeyleri düşük olduğunda reddedici tarzda ebeveynlik, duyarlılık düzeyi yüksek talepkarlık düzeyi düşük olduğunda izin verici tarzda ebeveynlik ve duyarlılık düzeyi düşük talepkarlık düzeyi yüksek olduğunda otoriter tarzda ebeveynlik sergileyebilmektedir.[133] "Sharenting" davranışının özellikle duyarlılık alt boyutu ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Duyarlılık düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarına yakın olmak, onları destekleyip beğenmek amacı ile sosyal medya platformlarında onlarla ilgili paylaşımlar yaptıkları düşünülebilmektedir. Ayrıca, günlük hayatta çocuklarına yönelik göstermiş oldukları ebeveynlik tarzlarını dijital ortama da yansıtıyor olabilmektedirler. Bunlara ek olarak, "sharenting" çocuğuna duyarlı bir ebeveyn olmanın bir kanıtı olarak kitlelere karşı kullanılabilir.[120] Ebeveynlerin, "sharenting" örüntüsü hem ebeveyn-çocuk ilişkisini hem de paylaşımın öznesi olan çocukların psikolojik gelişimini etkilemekte, ayrıca bir ebeveyn tutumu olarak aile yaşantısına dair ipuçları da vermektedir.[120] Bu bağlamda ilerleyen yıllarda klinik psikoloji, psikiyatri, adli bilimler ve klinik adli psikoloji alanlarında "sharenting"in psikopatoloji ile ilişkinin inceleneceği araştırmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Bireyler, dünyaya yalnız bir yaşam sürmek üzere gelmezler ve sosyal bir oluşumun parçası olarak diğer insanlarla birlikte etkileşerek bir değişim ve gelişim gösterirler ki bu değişim ve gelişim, daha önce ifade edildiği üzere kuşaklararası eksende daha pozitif bir gelecek kurabilmek umuduyla hüküm sürmeye devam eder. Aile, tüm aile üyeleri için kaynakların sağlandığı, tüm üyelerin fiziksel, duygusal ve gelişimsel ihtiyaçlarının karşılandığı toplumun en temel yapı birimidir ve çocuğun ruhsal açıdan sağlıklı gelişimi için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.[10] Sağlıklı bir gelişim için gerekli olan optimal koşulları sağlayamayan ailelerde işlevsel bozukluklar ve hatta psikopatolojiler görülebilmektedir. Daha bireysel bir kavram olarak değerlendirilen psikopatoloji, davranışsal, kişilerarası, duygusal, bilişsel ve psikolojik işlevler bakımından kendisini gösteren bir anormallik, işlev bozukluğu ve ruhsal bozukluk olarak tanımlanmaktadır.[9] Aile psikopatolojisi ise, aile üyelerinin ve aile içi ilişkilerin tümünü kapsayan ve bu bakış açısıyla değerlendirilen bir kavramdır. Aile psikopatolojisinde en önemli unsur ailenin işlevselliğidir. Yani, aile psikopatolojisi, ruh sağlığı üzerinde etkisi olan ve aileye ait çeşitli risk durumlarını (örneğin, işlevsiz aile yapısı, işlevsiz aile işleyişi, disfonksiyonel aile ilişkileri ve iletişim kalıpları vb.) ifade etmektedir. Aile psikopatolojisi, aile bireyleri için hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemlerinde psikopatoloji geliştirmeleri açısından belirli bir riski temsil etmektedir.[13] Aile psikopatolojisinde temel dinamik, psikopatolojinin aile yapısını bozmasından ziyade varoluşsal olarak patolojik bir yapıda olmasıdır. Öztürk'ün ifade ettiği gibi aile içinde ebeveynlerin çocuğa kötü muamelesi, ihmal ve istismarı bir psikopatolojinin sonucu olarak ortaya çıkmaz var olan patolojik aile yapısının ve buna bağlı olan yanlış çocuk yetiştirme tarzlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar.[1,5] Ayrıca görece normal olarak değerlendirilebilen aileler de çocuklarını dövmeseler de ya da aşağılamasalar da onları şımartarak, okutmayarak veya erken yaşta çalıştırarak hem travmatize ve kontrol etmeye hem de patolojize etmeye devam etmektedirler.[1]

Klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinde aile psikopatolojisi ile ilgili yapılan araştırmalar hem aile psikopatolojisinin temel bileşenlerini incelemekte hem de aile psikopatolojisinin bu dinamikleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, ebeveyn-çocuk ilişkisi, aile yapısı, bağlanma, ebeveynler arası çatışma ve boşanma, ebeveyn patolojisi ve çocuğa karşı kötü muamele aile psikopatolojisinin temel bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.[9,16,17,18,19,23] Bu bileşenler, ayrı ayrı incelense de araştırmalar ailenin karmaşık bir yapı olduğunu ve tüm bu bileşenlerin aslında birbirini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebildiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, aile dinamiği içinde herhangi bir taş yerinden oynadığında -ki bunlar ebeveyndeki psikolojik sorunlar, bağlanma sorunları, ebeveyn-çocuk ilişkisinde patolojik yapılanma vb. olabilir- bütün yapı kaçınılmaz olarak bu durumdan etkilenmektedir. Aile psikopatolojisinin temel dinamiklerini açıklamaya çalışan teoriler değerlendirildiğinde ise tarihsel süreçte insanın ve ailenin tanımlanma ve değerlendirilme şeklinin bu teorilerin de varsayımlarını şekillendirdiği görülmektedir. Tarihsel süreçte uzamsal olarak bu teoriler psikanalitik teori ile başlamakta, yapısal, sistemsel yaklaşımlar ve davranışçı yaklaşımlarla devam etmekte; günü-

müze yaklaştıkça ise kuşaklar arası travma geçişi yaklaşımı ve psikotarihsel yaklaşım aile psikopatolojisinin dinamiklerini açıklamada benimsenmektedir.[1,5,6,11,15,50,62,66,76-78]

Dünyanın her yerinde ve her zamanında çok sayıda teorisyen, hem travmanın hem de dissosiyasyonun tarihinde Pierre Janet'in görüşlerine geniş ölçüde yer vermektedir ki Janet, ortaya attığı yenilikçi paradigma ve modalitelerle psikoloji tarihinde modern psikotravmatolojinin en duayen bilim insanı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.[1] Günümüzde psikotravmatoloji yönelimli psikotarihsel ve kuşaklar arası travma geçişi yaklaşımlarının temel varsayımlarının alanyazındaki çok sayıda araştırmalarca desteklendiği görülmektedir. Bu yaklaşımlara göre, özellikle ebeveynlik stilleri psikopatoloji ile yakından ilişkilidir ve ebeveynler erken çocuklukta yaşadıkları tüm travmatik deneyimleri bir sonraki kuşağa aktarır.[1,5,6,76,77,78] Özellikle modern dünyanın, aileler ve bu ailelerin rol dağılımları üzerinde yarattığı beklenmedik değişimler, bugüne kadar ebeveynden çocuğa olarak kabul edilen şiddetin yönünün artık çocuktan ebeveyne doğru yaşanmasına neden olmuştur.[1,80] Bu şiddet de kendisini en ekstrem olarak parrisid, patrisid ve matrisid olgularında göstermektedir.[57,58] Postmodernizmle beraber ise özellikle teknolojinin hayatımıza girmesiyle ebeveynlerin ihtiyaçlarının ve ebeveynlik tarzlarının değiştiği ve dissosiyatif bir eksende "sharenting" pratiğinin ebeveynlerce benimsendiği görülmektedir.[113,120,132] Tüm bu değişimler ve bu değişimlerin meydana getirdiği farklı pratiklerin aile üyelerini ve ailenin kendisine has yapısını da etkilemesi kaçınılmazdır.

Yeniden vurgulanmak istendiği üzere patolojik ebeveynler, aile psikopatolojisinin mimarlarıdırlar. Psikopatolojinin oluşumunda aile yapıları, en önemli iç sistem olarak devreye girmektedir. Patolojik ebeveynlerin en güçlü silahları şiddet odaklı çocuk yetiştirme stilleri ve disfonksiyonel psikolojik dinamikleridir. Genellikle hem aile psikopatolojisinin temel bileşenlerini hem de temel dinamiklerini anlamaya yönelik psikotravmatoloji yönelimli klinik çalışmalar göz önüne alındığında ailenin kompleks bir yapı olduğu ve aile içindeki tüm değişimlerin olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğuracağı oldukça net bir şekilde görülmektedir. Ebeveynlerin kendi çocukluk travmalarını çocukları üzerinden çözmeye çalışmaları ve bu travmaların kuşaklar arası geçişinin de kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde, özellikle aile psikopatolojine yönelik yapılacak müdahalelerde bu hususlar göz önüne alınarak travma merkezli ve klinik yönelimli aynı zamanda kısa sürede iyilik halinin kazanılabileceği yöntemlerin kullanılmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir.[1,2,5]

Aile psikopatolojilerine etkin ve uzun dönemli önleme stratejileri geliştirebilmek adına sağlıklı kişilerarası iletişim kurabilmek, empati odaklı doğru çocuk yetiştirebilme stillerini kullanmak ve aile içi her türlü travmatik döngünün kırılmasını sağlamak en temel ilkelerdir. Dünyanın bütün toplumlarında gelişmiş, entegre edici ve çocuğun ruh sağlığına önem veren çocuk yetiştirme tarzlarına sahip olan aileler ve toplumlar, şüphesiz ki daha donanımlı ve daha normal bir yeni nesil yetiştirerek kuşaklar arası süreçte bilginin, geleneğin, insanın ve insan olmanın değerinin bilindiği ve her türlü kriz ortamında çözüm odaklı tekniklerin kolaylıkla uygulanabileceği hızlı adımlarla ilerleyeceklerdir.[5] Ardımızda kalan uyaran azlığı ile karakterize olan çağlara kıyasla uyaran fazlalığı kaosunu yaratan günümüzün dijital çağında ortaya çıkan yeni aile psikopatolojilerinin üstesinden gelebilmek amacıyla deneyimlenen hem bireysel hem de toplumsal yönelimli etkin çözüm arayışları, kültürel kopmalar ve gelişimsel göçler, ileriye yönelik adım atmak isteyen ailelerin önünü açar ve yeni bir toplumda yeni bir insan ve aile tipinin oluşturulmasını gerçekleştirebilirler. Günümüzün dijital çağında uyaran fazlalığının etkisiyle insanların psikolojik yapısı evrilmekte hatta bireysel ve toplumsal platformlarda yeni psikopatolojiler de ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda optimal bir uyaran seviyesinde normal ve uyumlu bir hayat yaşayabilmek adına uyaran fazlalığı ile karakterize olan dijital çağı her türlü siber bağımlılıktan uzak kişisel gelişime ve aile iletişimlerine vaktin ayrıldığı bir reddetme çağına dönüştürmek zorundayız. İnsanlık tarihinde bireyler uyaran azlığı ya da uyaran fazlalığı ekseninde yaratacakları bir denge yöneliminde bu psikopatolojiler kadar karşılaştıkları travmatik yaşantıların da üstesinden gelerek hem değişmekte hem de gelişmektedir.[1,2,5,134,135]

Öztürk'e göre dijital çağda hem aile ve ebeveyn olmak hem de içinde yaşadığımız topluma ruhsal açıdan entegre çocuklar, ergenler ve gençler yetiştirebilmek, bilimsel bilgi birikimleri kadar kuşaklararası aktarılan doğru çocuk yetiştirme stillerinin uygulayabiliyor olmasını gerektirmektedir. Genel bir ifadeyle doğru çocuk yetiştirme stilleri ile büyütülen bir nesil, bu doğru çocuk yetiştirme stillerini ait olduğu zaman diliminde uygun bir şekilde yenileyerek kendi çocuklarında uygulayabilmesi, ruhsal açıdan sağlıklı ve entegre bir yeni nesil yaratmak adına oldukça elzemdir. Günümüzün modern psikotravmatoloji paradigmaları çerçevesinde iyi anne ve babalar, çocuklarını hem travmatize edilmekten korumalı hem de yaşanma ihtimali olan olumsuz yaşam deneyimleri karşısında kendilerini savunabilme becerilerini öğretebilmelidirler. Aksi takdirde ebeveynden çocuğa ve bireyden topluma olan şiddet döngüsü çocuktan ebeveyne ve toplumdan bireye doğru evrilip ters bir dönüşüm ile genişlemeye devam edecektir.[1,2,136]

KAYNAKLAR

1. Öztürk E. Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2020.
2. Öztürk E. Psikotarih, travma ve dissosiyasyon: Çocukluk çağı travmaları, savaşlar ve dissosiyasyonun anamnezi. Turkiye Klinikleri Psychology-Special Topics. 2020;5(1):1-21.
3. Forehand R. Family psychopathology and child functioning. Journal of Child and Family Studies. 1993;2(2):79-85.
4. Dai L, Wang L. Review of family functioning. Open Journal of Social Sciences. 2015;3:134-41.
5. Öztürk E. Psikotarih açısından çocuk yetiştirme tarzları ve çocuk istismarı. Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics. 2016;2(3):24-34.
6. DeMause L. The history of child abuse. The Journal of Psychohistory. 1998;25(3):216-36.
7. Al Ubaidi BA. Cost of growing up in dysfunctional family. Journal of Family Medicine and Disease Prevention. 2017;3(3):1-6.
8. Sethi BB. Family as a potent therapeutic force. Indian Journal of Psychiatry. 1989;31(1):22-30.
9. Kumar P, Tiwari SC. Family and psychopathology: An overview series-1: Children and adults. Delhi Psychiatry Journal. 2008;11(2):140-9.
10. Peterson R, Green S. Families first-keys to successful family functioning: Family roles. Erişim Tarihi: 29.09.2020. Erişim linki: https://www.pubs.ext.vt.edu/350/350-093/350-093.html.
11. Kring AM, Davison GC, Neale JM, Johnson SL. Abnormal psychology. John Wiley & Sons Inc.; 2007. p. 10-100.
12. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı. 5. Baskı (DSM-5). Köroğlu E. çev. Ankara: Hekimler Yayın Birliği; 2013. p. 3-11.
13. Munk-Olsen T, Laursen TM, Pedersen CB, Mors O, Mortensen PB. Family and partner psychopathology and the risk of postpartum mental disorders. Journal of Clinical Psychiatry. 2007;68(12):1947-53.
14. Keiter GL, Miller IW. Family functioning and major depression. American Journal of Psychiatry. 1999;149(9):1128-38.
15. Dadds MR. Families, children and the development of dysfunction. Volume 32. London: Sage Publications; 1995.
16. Seguin M, Manion I, Cloutier P. Adolescent depression, family psychopathology and parent/child relations: A case control study. The Canadian Child and Adolescent Psychiatry Review. 2003;12(1):2-9.
17. Su Y, D'Arcy C, Meng X. Intergenerational effect of maternal childhood maltreatment on next generation's vulnerability to psychopathology: A systematic review with meta-analysis. Trauma, Violence, & Abuse. 2020.
18. Vostanis P, Graves A, Meltzer H, Goodman R, Jenkins, R, Brugha T. Relationship between parental psychopathology, parenting strategies and child mental health. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. 2006;41(7):509-14.
19. Das S, Prakash A. Parental attitudes and adolescents' psychopathology. EC Psychology and Psychiatry. 2019;8:39-43.
20. Kaba GK, Öztürk E. Karara bağlanan boşanma davalarının retrospektif incelenmesi: Gaziosmanpaşa Örneği. Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi. 2018;15(2):52-60.
21. Öztürk E. Travma merkezli alyans model terapi: Dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi. Turkiye Klinikleri Psychology-Special Topics. 2018;3:31-8.
22. Jenkins RL. The varieties of children's behavioral problems and family dynamics. American Journal of Psychiatry. 1968;124(10):1440-5.
23. Dollberg DG, Keren M. Factors contributing to continuity and discontinuity in child psychopathology from infancy to childhood: An explorative study. Clinical Child Psychology and Psychiatry. 2020;25(4):891-908.
24. Lorber MF, Egeland B. Infancy parenting and externalizing psychopathology from childhood through adulthood: Developmental trends. Developmental Psychology. 2009;45(4):909-12.
25. Degnan KA, Calkins SD, Keane SP, Hill-Soderlund AL. Profiles of disruptive behavior across early childhood: Contributions of frustration reactivity, physiological regulation, and maternal behavior. Child Development. 2008;79(5):1357-76.
26. Behere AP, Basnet P, Campbell P. Effects of family structure on mental health of children: A preliminary study. Indian Journal of Psychological Medicine. 2017;39(4):457.
27. Perales F, Johnson SE, Baxter J, Lawrence D, Zubrick SR. Family structure and childhood mental disorders: New findings from Australia. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. 2017;52(4):423-33.
28. Waldfogel J, Craigie TA, Brooks-Gunn J. Fragile families and child wellbeing. Future Child. 2010;20(2):87-112.
29. Wymbs BT, Pelham WE, Molina BSG, Gnagy EM, Wilson WK, Greenhouse JB. Rate and predictors of divorce among parents of youth with ADHD. Journal of Consultant Clinical Psychology. 2008;76(5):735-44.
30. Öztürk E, Şar V. The "apparently normal" family: A contemporary agent of transgenerational trauma and dissociation. Journal of Trauma Practice. 2006;4(3-4):287-303.
31. Ross CA, Halpern N. Trauma model therapy: A treatment approach for trauma dissociation and complex comorbidity. Texas: Greenleaf Book Group. 2009.
32. Bowlby J. A Secure Base. New York: Basic Books. 1988.
33. Bowlby J. Attachment and Loss: Attachment. Volume 1. New York: Basic Books. 1969/1982.
34. Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall S. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Hillsdale: Erlbaum. 1978.
35. Main M, Solomon J. Procedures for identifying infants as disorganized-disoriented during the ainsworth strange situation. In: Greenberg M, Cicchetti D, Cummings EM, eds. Attachment in the Preschool Years: Theory, Research, and Intervention. Chicago: University of Chicago Press. 1990. p. 121-60.
36. Hudson J, Rapee R. Psychopathology and the Family. Amsterdam: Elsevier. 2005.
37. Cassidy J. Emotion regulation: Influences of attachment relationships. Monographs of the Society for Research in Child Development. 1994;59(2-3):228-49.
38. George C, Solomon J. Attachment and caregiving: The caregiving behavioral system. In: Cassidy J, Shaver PR, eds. Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications. New York: Guilford Press. 1999. p. 649-70.
39. Dozier M, Stovail K, Albus K. Attachment and psychopathology in adulthood. In: Cassidy J, Shaver P, eds. Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications. New York: Guilford Press. 1999. p. 497-520.
40. Bowlby J. Attachment and Loss: Separation. Volume 2. New York: Basic Books. 1973.
41. George C, West M. Developmental vs. social personality models of adult attachment and mental ill health. British Journal of Medical Psychology. 1999;72:285-303.
42. Harold GT, Leve LD, Sellers R. How can genetically-informed research help inform the next generation of interparental and parenting interventions? Child Development. 2017;88:446-58.
43. Gullotta TP, Blau GM. Family influences on childhood behavior and development: Evidence-based prevention and treatment approaches. Abingdon: Routledge. 2008.
44. Amato PR, Keith B. Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. Journal of Marriage and the Family. 1991;53(1):43-58.

45. Ostman M, Hansson L. Children in families with a severely mentally ill member. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. 2002;37:243-8.
46. Leverton T. Parental psychiatric illness: The implications for children. Current Opinion in Psychiatry. 2003;16:395-402.
47. Canino G, Bid H, Rubio-Stipec M, Bravo M, Alegria M. Children of parents with psychiatric disorders in the community. Journal of American Academic Children Adolescence Psychiatry. 1990;29:398-406.
48. Berg-Nielsen T, Vikan A, Dahl A. Parenting related to child and parental psychopathology: A descriptive review of the literature. Clinical Child Psychology Psychiatry. 2002;7:529-52.
49. US Department of Healthand Human Services [İnternet]. [Erişim Tarihi: 9.10.2020]. Child Maltreatment 2012 Report. Erişim linki: https://www.acf.hhs.gov/cb/resource/child-maltreatment-2012.
50. Wicks-Nelson R, Israel AC. Abnormal child and adolescent psychology with DSM-V Updates. Abingdon: Routledge. 2015.
51. Bick J, Nelson CA. Early adverse experiences and the developing brain. Neuropsychopharmacology. 2016;41:177-96.
52. Buss C, Entringer S, Moog NK, Toepfer P, Fair DA, Simhan HN, et al. Intergenerational transmission of maternal childhood maltreatment exposure: implications for fetal brain development. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. 2017;56:373-82.
53. Plant DT, Barker ED, Waters C, Pawlby S, Pariante C. Intergenerational transmission of maltreatment and psychopathology: the role of antenatal depression. Psychological Medicine. 2013;43:519-28.
54. Roberts AL, Lyall K, Rich-Edwards JW, Ascherio A, Weisskopf MG. Association of maternal exposure to childhood abuse with elevated risk for autism in offspring. JAMA Psychiatry. 2013;70:508-15.
55. Thompson R. Mothers' violence victimization and child behavior problems: Examining the link. American Journal of Orthopsychiatry. 2007:77:306-15.
56. Derin G, Öztürk E. Ruhsal travmanın aktarımında psikotarihsel dinamikler. Turkiye Klinikleri Psychology-Special Topics. 2020;5(1):22-32.
57. Heide KM. Why Kids Kill Parents: Child Abuse and Adolescent Homicide. Columbus: Ohio State University Press; 1992.
58. Heide KM. Understanding Parricide: When Sons and Daughters Kill Parents. Oxford: Oxford University Press; 2012.
59. Choi GY, Lewallen J. "Say Instagram, Kids!": Examining Sharenting and children's digital representations on Instagram. Journal of Communications. 2018;29:144-5.
60. MaltzBovy P. The ethical implications of parents writing about their kids, 2013. The Atlantic. [Erişim Tarihi: 30.09.2020]. Erişim linki: https://www.theatlantic.com/sexes/archive/2013/01/the-ethical-implications-of-parents-writing-about-their-kids/267170/.
61. Shedler J. Efficacy of psychodynamic psychotherapy. American Psychologist. 2010;65:98-109.
62. Minuchin S. Families and family therapy. Cambridge: Harward University Press; 1974.
63. Goldenberg I, Goldenberg H. Family Therapy: An Overview. 2nd ed. Monterey: Brooks/Cole. 1985.
64. Hayes H. A reintroduction to family therapy: Clarification of three schools. Australian and New Zealand Journal of Family Therapy. 1991;12:27-43.
65. Ratner K. Boundaries: The relationships among family structure, identity style, and psychopathology, 2015. [Erişim Tarihi: 29.09.2020]. Erişim linki: https://stars.library.ucf.edu/etd/713.
66. Bertalanffy LV. General systems theory: Foundation, development, applications. New York: Brazillier; 1968.
67. Jacob T. Family Interaction and Psychopathology: Theories, Methods and Findings. Berlin: Springer Science & Business Media. 2013.
68. Haley J, Hoffman L. Techniques of Family Therapy. New York: Basic Books; 1967.
69. Hoffman L. The Foundations of Family Therapy. New York: Basic Books; 1981.
70. Forehand RL, Long N. Outpatient treatment of the acting out child: procedures, long term follow-up data, and clinical problems. Advances in Behavior Research and Therapy. 1988;10:129-77.
71. Sanders MR, Dadds MR. Behavioral Family Intervention. New York: Long Wood; 1993.
72. Jacobsen NS, Margolin G. Marital therapy: Strategies based on social learning and behavior exchanges principles. New York: Bruner/Mazel; 1979.
73. Liberman R. Behavioral approaches to family and couple therapy. American Journal of Orthopsychiatry. 1970;40:106-18.
74. Patterson GR. Coercive Family Process. Eugene: Castalia; 1982
75. Skinner BF. Science and Human Behavior. New York: Macmillan; 1953.
76. DeMause L. Foundations of Psychohistory. Creative Roots Pub; 1982.
77. DeMause L. The Psychogenic Theory of History. The Journal of Psychohistory. 1997.
78. Öztürk E. Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 2017.
79. Öztürk E. Psikotarih Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon. Celbiş O, editör. Turaz Akademi 2018-Adli Bilimler. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2019. p. 92-106.
80. Condry R, Miles C. Adolescent to parent violence: Framing and mapping a hidden problem. Criminology & Criminal Justice. 2014;14:257-75.
81. Cottrell B, Finlayson M. Parent Abuse: The abuse of parents by their teenage children, 2001. [Erişim Tarihi: 24.09.2020]. Erişim linki: http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence/pdfs/Abuse%20E.pdf.
82. Holt A. Adolescent-to-parent Abuse: Current Understandings in Research, Policy and Practice. Bristol: Policy Press; 2013.
83. Holt A. Adolescent-to-parent abuse as a form of "domestic violence" a conceptual review. Trauma, Violence, & Abuse. 2016;17(5):490-9.
84. Rybski N. An evaluation of a family group therapy program for domestically violent adolescents. Arizona: University of Arizona; 1998.
85. Brezina T. Teenage violence toward parents as an adaptation to family strain: Evidence from a National Survey of Male Adolescents. Youth & Society. 1999;30:416-44.
86. Robinson P, Davidson L, Drebot M. Parent abuse on the rise: A historical review. American Association of Behavioral Social Science Online Journal. 2004;7:58-67.
87. Calvete E, Orue I, Gámez-Guadix M. Child-to-parent Violence: Emotional and behavioral predictors. Journal of Interpersonal Violence. 2013;28(4):755-72.
88. Coogan D. Child-to-parent Violence: Challenging perspectives on family violence. Child Care in Practice. 2012;17:347-58.
89. Cottrell B, Monk P. Adolescent-to-parent abuse a qualitative overview of common themes. Journal of Family Issues. 2004;25:1072-95.
90. Pagani L, Tremblay R, Nagin D, Zoccolillo M, Vitaro F, McDuff P. Risk factor models for adolescent verbal and physical aggression toward mothers. International Journal of Behavioral Development. 2004;28:528-37.
91. Pagani L, Tremblay R, Nagin D, Zoccolillo M, Vitaro F, McDuff P. Risk factor models for adolescent verbal and physical aggression toward fathers. Journal of Family Violence. 2009;24:173-82.
92. Ito TA, Miller N, Pollock VE. Alcohol and aggression: A meta-analysis on the moderating effects of inhibitory cues, triggering events, and self-focused attention. Psychological Bulletin. 1996;120:60-82.
93. Ibabe I, Bentler PM. The contribution of family relationships to child-to-parent violence. Journal of Family Violence. 2016;31(2):259-69.

94. Finkelhor D, Turner H, Ormrod R. Kid's Stuff: The nature and impact of peer and sibling violence on younger and older children. Child Abuse and Neglect. 2006;30:1401-21.
95. Howard J, Rottem N. It all starts at home: Male adolescent violence to mothers. St Kilda, VIC.: Inner South Community Health Service. 2008.
96. Agnew R, Huguley S. Adolescent violence toward parents. Journal of Marriage and the Family. 1989;51(3):699-711.
97. Peek CW, Fischer JL, Kidwell JS. Teenage violence toward parents: A neglected dimension of family violence. Journal of Marriage and the Family. 1985;47(4):1051.
98. Simmons M, McEwans T, Purcells R, Ogloff JRP. Sixty years of child-to-parent abuse research: What we know and where to go. Aggression and Violent Behavior. 2018;38:31-52.
99. Lyons J, Bell T, Fréchette S, Romano,E. Child-to-parent violence: Frequency and family correlates. Family Violence. 2015;30:729-42.
100. Boxer P, Gullan RL, Mahoney A. Adolescents' physical aggression toward parents in a clinic-referred sample. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. 2009;38(1):106-16.
101. Gamez-Guadix M, Calvete E. Violencia filio-parental y suasociacion con la exposicon a la violencia marital y la agreson de padres a hijos. [Child-to-parent violence and its association with exposure to marital violence and parent-to-child violence]. Psicothema. 2012;24:228-77.
102. Simmons M, McEwan TE, Purcell R. A social-cognitive investigation of young adults who abuse their parents. Journal of Interpersonal Violence. 2020.
103. Heide KM, Boots DP. A comparative analysis of media reports of U.S. parricide cases with officially reported national crime data and the psychiatric and psychological literature. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 2007;51:646-75.
104. Walsh JA, Krienert JL, Crowder D. Innocence lost: A gender-based study of parricide offenders, victim, and incident characteristics in a national sample, 1976-2003. Journal of Aggression, Maltreatment, & Trauma. 2008; 16:202-27.
105. Bourget D, Gagné P, Labelle ME. Parricide: A comparative study of matricide versus patricide. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online. 2007;35(3): 306-12.
106. Millaud F, Auclair N, Meunier D. Parricide and mental illness: A study of 12 cases. International Journal of Law and Psychiatry. 1996;19(2):173-82.
107. O'Connell B. Matricide. Lancet. 1963;1:1083-4.
108. Singhal S, Dutta A. Who commits patricide?. Acta Psychiatrica Scandinavica. 1990; 82(1):40-3.
109. Campion J, Cravens JM, Rotholc A, Weinstein HC, Covan F, Alpert M. A study of 15 matricidal men. The American Journal of Psychiatry. 1985;142(3):312-7.
110. Weisman AM, Sharma KK. Forensic analysis and psycholegal implications of parricide and attempted parricide. Journal of Forensic Science. 1997;42(6):1107-13.
111. Chamberlain TJ. The dynamics of a parricide. American Journal of Forensic Psychiatry. 1986;7(3):11-23.
112. Zagar RJ, Isbell SA, Busch KG, Hughes JR. An empirical theory of the development of homicide within victims. Psychological Reports. 2009;104:199-245.
113. Elkind D. School and family in the postmodern world. Phi Delta Kappan. 1995;77(1):8.
114. Duggan M, Lenhart A, Lampe C, Ellison NB. Parents and social media. Pew Research Center. 2015;16:1-37.
115. Brosch A. When the child is born into the internet: Sharenting as a growing trend among parents on Facebook. The New Educational Review. 2016;43(1):225-35.
116. Wagner A, Gasche LA. Sharenting: Making Decisions about Other's Privacy on Social Networking Sites, 2018. [Erişim Tarihi: 27.10.2020]. Erişim liki: https://mkwi2018.leuphana.de/wp-content/uploads/MKWI_81.pdf.
117. Marasli M, Suhendan E, Yilmazturk NH, Cok F. Parents' shares on social networking sites about their children: sharenting. The Anthropologist. 2016;24(2):399-406.
118. Blum-Ross A, Livingstone S. "Sharenting," parent blogging, and the boundaries of the digital self. Popular Communication. 2017;15(2):110-25.
119. Otero P. Sharenting… should children's lives be disclosed on social media? Archivos Argentinos de Pediatria. 2017;115(5):412-3.
120. Kumar P, Schoenebeck S. The modern-day baby book: Enacting good mothering and stewarding privacy on Facebook. In: Proceedings of the 18th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing. 2015. p. 1302-12.
121. Archer C, Kao KT. Mother, baby and Facebook makes three: Does social media provide social support for new mothers? Media International Australia. 2018;168(1):122-39.
122. Verswijvel K, Walrave M, Hardies K, Heirman W. Sharenting, is it a Good or a Bad Thing? Understanding how adolescents think and feel about sharenting on social network sites. Children and Youth Services Review. 2019;104: 104-401.
123. Chalklen C, Anderson H. Mothering on Facebook: Exploring the Privacy/openness Paradox. Social Media & Society. 2017;3(2):1-10.
124. Keith BE, Steinberg S. Parental sharing on the internet: Child privacy in the age of social media and the pediatrician's role. Jama Pediatrics. 2017;171(5):413-4.
125. Moser C, Chen T, Schoenebeck SY. Parents' and children's preferences about parents sharing about children on social media. In: Proceedings of the 2017 CHI conference on human factors in computing systems. 2017. p. 5221-5.
126. Haley K. Sharenting and the (Potential) Right to Be Forgotten. Indiana Law Journal. 2020;95(3):9.
127. Chazan D. French Parents 'Could Be Jailed' for Posting Children's Photos Online. The Telegraph. 2016. [Erişim Tarihi: 01.10.2020]. Erişim linki: https://www.independent.co.uk/news/world/europe/french-parents-told-their-children-might-sue-them-pictures-put-facebook-a6906671.htm.
128. Davis K. Tensions of identity in a networked era: Young people's perspectives on the risks and rewards of online self-expression. New Media & Society. 2012;14(4):634-51.
129. Ouvrein G, Verswijvel K. Sharenting: Parental adoration or public humiliation? A focus group study on adolescents' experiences with sharenting against the background of their own impression management. Children and Youth Services Review. 2019;99:319-27.
130. Leary MR, Kowalski RM. Impression management: A literature review and two-component model. Psychological Bulletin. 1990;107(1):34-47.
131. Shmueli B, Blecher-Prigat A. Privacy for Children. Columbia Human Rights Law Review. 2011;42(3):759-96.
132. Baumrind D. Patterns of parental authority and adolescent autonomy. New Directions for Child and Adolescent Development. 2005; 2005(108):61-9.
133. Baumrind D, Larzelere RE, Owens E. Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. Parenting: Science and Practice. 2010;10: 157-201.
134. Sar V, Ozturk E. Stimulus deprivation and overstimulation as dissociogenic agents in postmodern oppressive societies. Journal of Trauma & Dissociation. 2013;14(2):198-212.
135. Öztürk E, Çalıcı C. Modern toplumda kimlik, "siber dissosiyasyon" ve "siber alter": teorik ve klinik bir yaklaşım. Öztürk E, editör. Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2018. p.39-47.
136. Öztürk E, Erdoğan B, Derin G. Psychotraumatology and dissociation: A theoretical and clinical approach. Medicine. 2021;10(1):246-54.